

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра міжнародного, цивільного та комерційного права

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

ДОГОВІР ПРО СПОЖИВЧИЙ КРЕДИТ

Студента 2 курсу, 7м групи,

Спеціальності 081«Право»,

спеціалізації «Цивільне право і
процес»

Науковий керівник

к.ю.н.

Гарант освітньої програми

д.ю.н.

Мазура Валентина

Романовича

Софіюк Тарас

Олександрович

Примак Володимир

Дмитрович

Київ-2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ДОГОВІР ПРО СПОЖИВЧИЙ КРЕДИТ В ЗАГАЛЬНІЙ СИСТЕМІ ДОГОВОРІВ З НАДАННЯ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ	
1.1. Правова природа та умови договору про споживчий кредит.....	6
1.2. Співвідношення договору про споживчий кредит з іншими видами договорів з надання банківсько-фінансових та страхових послуг.....	23
1.3. Проблеми правового забезпечення відносин, що виникають при укладенні та реалізації договору про споживчий кредит	27
РОЗДІЛ 2 НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДОГОВОРУ ПРО СПОЖИВЧИЙ КРЕДИТ	
2.1. Особливості здійснення прав та виконання обов'язків під час споживчого кредитування.....	34
2.2. Судова практика у спрах щодо договорів про споживчий кредит	43
ВИСНОВКИ.....	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	61

ВСТУП

Актуальність теми пов'язана, передусім, із масовістю явища споживчого кредитування, що займає провідне становище в структурі кредитних послуг і операцій у цілому. При цьому це не лише українська, але й світова практика. Подібна масовість спричинена зручністю отримання грошових коштів, нескладним процесом укладення договору про споживчий кредит. У такий спосіб можуть бути досить легко забезпечені різного роду потреби пересічного громадянина – побутові, транспортні, житлові тощо.

По-друге, актуальність визначеної проблеми дослідження посилюється суттєвим оновленням законодавства про споживче кредитування (2016-2017 рр.), зокрема, прийняття Закону «Про споживче кредитування» з відповідними внесеними до нього змінами, що дало змогу наблизити стандарти цієї сфери відносин до європейських – рекламування послуг з надання споживчих кредитів, інформування споживачів, вимоги до договорів про споживчий кредит тощо.

Попри суттєвим чином удосконаленість законодавства України про споживче кредитування, наявність значної кількості фінансових установ, що надають відповідні послуги, існуюча судова практика свідчить про поширеність спорів, які мають місце між позичальниками-споживачами і кредитодавцями, що виникають з приводу договору про споживчий кредит. Йдеться як про зловживання з боку фінансових установ, так і про недобросовісність споживачів. Така судова практика свідчить про потребу постійного моніторингу, зокрема, за висновками Верховного Суду в цій сфері відносин для внесення необхідних змін у чинне законодавство України.

В свою чергу, теоретичну основу роботи склали праці й доробки таких вітчизняних науковців і вчених як: А. Бабаскін [31; 32], Н. Бондаренко [33], О. Вовчак [35], В. Вудвуд [36], О. Гасій [39], Л. Гриник [40], І. Доценко [41; 42], О. Іршак [43], В. Кондратюк [44], В. Костюк [45], В. Кремінь [46], І.

Мельник [49], С. Мороз [51], А. Олійник [53], І. Пасінович [58], О. Пономаренко [61], А. Прилуцький [62], Н. Тарасевич [64], Р. Ханік-Посполітак [66], В. Харабара [67], А. Чайбок [68], Я. Чайковський [69] та низки ін.

Метою дослідження є з'ясувати місце договору про споживчий кредит у системі договорів з надання банківсько-фінансових і страхових послуг, здійснити аналіз питання щодо реалізації прав й обов'язків, які випливають з цього договору, а також судової практики в спорах, що виникають з відповідних відносин.

Визначена мета обумовила постановку наступних завдань дослідження:

- 1) з'ясувати правову природу та умови договору про споживчий кредит;
- 2) провести співвідношення договору про споживчий кредит з іншими видами договорів з надання банківсько-фінансових та страхових послуг;
- 3) визначити проблеми правового забезпечення відносин, що виникають при укладенні та реалізації договору про споживчий кредит;
- 4) окреслити особливості здійснення прав та виконання обов'язків під час споживчого кредитування;
- 5) здійснити аналіз судової практики в спорах щодо договорів про споживчий кредит.

Новизна дослідження полягає в ґрунтовному аналізі місця договору про споживчий кредит у системі договорів з надання банківсько-фінансових і страхових послуг, а також судової практики щодо спорів зі споживчого кредитування.

Емпіричною базою нашого дослідження стали акти чинного законодавства України, зокрема, Цивільний кодекс України, Закон України «Про споживче кредитування», інші законодавчі, підзаконні акти, а також значною мірою судова практика.

Об'єктом дослідження постають суспільні відносини в сфері організації та здійснення споживчого кредитування населення.

Предмет дослідження – договір про споживчий кредит.

Методи дослідження. Задля розкриття питань, зазначених у плані роботи, автор використовував наступні методи дослідження: аналізу та синтезу – використовувався протягом усього процесу дослідження визначеної проблеми як загальнонауковий метод; узагальнення – використовувався, зазвичай, для формулювання проміжних і загальних висновків; структурно-системний – був використаний для логічної побудови плану дослідження; формально-правовий – застосовувався для аналізу положень чинного законодавства України; порівняльно-правовий – був використаний у п. 1.3 та 2.1 з метою порівняння положень українського законодавства з законодавством ЄС стосовно договірних відносин зі споживчого кредитування.

Наукова новизна роботи полягає в комплексному дослідженні основних проблем, які виникають під час укладення, виконання та припинення договору про споживчий кредит та виявленні недоліків та суперечностей в чинному законодавстві, яке регулює споживче кредитування. Деякі питання, які розглядаються у даній кваліфікаційній роботі було викладено у тезах: Мазур В. Р. «Проблемні аспекти правового регулювання договору про споживчий кредит» Актуальні проблеми законодавства України: пріоритетні напрями його вдосконалення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 8–9 жовтня 2021 р.). Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2021. 72 с.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, які охоплюють п'ять підрозділів, висновків і списку використаних джерел (всього 74 найменування).

РОЗДІЛ 1

ДОГОВІР ПРО СПОЖИВЧИЙ КРЕДИТ В ЗАГАЛЬНІЙ СИСТЕМІ ДОГОВОРІВ З НАДАННЯ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

1.1. Правова природа та умови договору про споживчий кредит

Перш ніж перейти безпосередньо до аналізу правової природи та умов договору про споживчий кредит, слід коротко з'ясувати природу відносин із споживчого кредитування, адже саме вони лежать в основі відповідного договору. Без такого визначення окреслення сутності договору про споживчий кредит буде неповним і недостатнім.

Чинне законодавство України містить розуміння споживчого кредитування як «правовідносин щодо надання, обслуговування й повернення споживчого кредиту» (ст. 1 Закону України «Про споживче кредитування»). Водночас поняття споживчого кредиту передбачене кількома нормативно-правовими актами. В цьому ж Законі мітиться наступне його трактування: «грошові кошти, які надаються споживачу (позичальникові) на придбання товарів (робіт, послуг) для задоволення потреб, не пов'язаних із підприємницькою, незалежною професійною діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника» [9].

В свою чергу, Листом НБУ «Про розміщення Пам'ятки позичальника банку за споживчим кредитом» від 10.11.2008 р. (на сьогодні втратив свою актуальність) споживчий кредит визначався як «кредит, що надається споживачеві на придбання продукції для особистих потреб, які безпосередньо не пов'язані з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника» [11].

Відзначимо також, що до змін, внесених до Закону України «Про захист прав споживачів» на підставі Закону «Про споживче кредитування» (до 2016 р.), в першому з них містилось трактування поняття «споживчий

кредит» як «коштів, що надаються кредитором (банком або іншою фінансовою установою) споживачеві на придбання продукції» [8].

Найбільш повним слід визнати тлумачення поняття «споживчий кредит», яке надано в спеціалізованому законодавчому акті, які регламентує відносини зі споживчого кредитування, – Законі «Про споживче кредитування».

Визначення поняттю «споживчий кредит» містяться також у значній кількості в науковій літературі. Так, ще відомий український економіст М.І. Туган-Барановський розглядав споживчий кредит як «кредит, що слугує споживчим потребам особи, яка кредитується» [68, с. 306].

Поняття споживчого кредиту в деяких дослідників асоціюється з видом позички. Відповідно до положень чинного цивільного законодавства відносини позики і позички слід відрізняти. Маючи на увазі позикові відносини, ці автори назвали їх «позичковими». Ст. 827 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) визначає «договір позички як відносини з безоплатної передачі речі для користування протягом певного строку. Водночас відносини позики передбачають передачу у власність грошових коштів чи інших речей, що визначені родовими ознаками, і яке, зазвичай, супроводжується виплатою відсотків за договором» [4]. Окрім цього, держава на сьогодні не надає споживчих кредитів. Останні надаються на сьогодні банками та іншими фінансовими установами. Також слід наголосити на цілі отримання відповідних кредитів – задоволення споживчих потреб. Таке їх зазначення краще відображає суть відносин зі споживчого кредитування, аніж «побутові потреби».

В спеціалізованій літературі містяться також досить вузькі трактування поняття «споживчий кредит», які загалом не відповідають його природі, звужуючи відповідний зміст. На сьогодні споживчі кредити можуть надаватися не лише фізичним особам-резидентам України, але й іншим фізичним особам. Вони надаються не лише банківськими, але й іншими фінансовими установами.

Сучасне й досить широке розуміння споживчого кредиту має місце в В.Я. Погребняка: це «кошти в іноземній чи національній валюті, які надаються банком або іншою фінансовою установою, які отримали в установленому законодавством порядку ліцензію на проведення кредитних операцій, фізичній особі на придбання товарів, оплату результатів робіт, послуг з метою задоволення її особистих, сімейних, побутових та інших потреб, не пов'язаних зі здійсненням нею підприємницької діяльності, на умовах забезпечення, повернення, строковості, платності й цільової спрямованості» [62, с. 38].

В свою чергу, І. Б. Охрименко визначає споживчий кредит як «вид кредиту, що надається населенню на споживчі потреби, які задовольняють кінцеве споживання й не пов'язані з підприємницькою діяльністю». З погляду дослідниці, до цього явища слід підходити з двох сторін: широкої та вузької. «Вузкий зріз не охоплює собою віднесення до споживчого кредиту придбання чи будівництво нерухомості, інші інвестиції, тоді як широкий – сприймає споживчими всі кредити, що надаються населенню» [59, с. 36].

Споживчому кредиту, отже, притаманні наступні особливості (ознаки):

- отримується виключно фізичними особами;
- відображає відносини позики між кредитором і позичальником задля кредитування кінцевого споживання;
- отримується для задоволення споживчих потреб, тобто таких, які не пов'язані з підприємницькою, незалежною професійною діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника;
- основною передумовою його отримання постає платоспроможність особи.

В практиці на сьогодні сформувалась низка видів споживчих кредитів, які надаються населенню, за певними критеріями. Серед них:

- 1) за напрямом використання: на невідкладні потреби; будівництво і придбання житла; на платні послуги; на купівлю товарів; на придбання автомобіля та ін.;

- 2) за строком кредитування: короткострокові (до 1 року); середньострокові (3-5 років); довгострокові (від 5 років);
- 3) за суб'єктами кредитного договору: банківські; установами небанківського фінансового сектору (ломбарди, пенсійні фонди тощо); торговельними організаціями; підприємствами й організаціями та ін.;
- 4) за порядком надання: готівкові; безготівкові;
- 5) за способом надання: в разовому порядку; шляхом відкриття кредитної лінії; овердрафт (кредитування рахунку клієнта);
- 6) за методом погашення: одноразово; із розстрочкою платежу;
- 7) за методом стягнення відсотків: у момент надання кредиту; в момент погашення кредиту; рівними внесками протягом усього строку користування;
- 8) за розміром кредиту: дрібні (до 1 % коштів банку); середні (1-5 % коштів банку); великі (більше 5 % коштів банку);
- 9) за ступенем ризику: безризикові; з помірним ступенем ризику; сумнівні (середній ступінь ризику); проблемні (високий ступінь ризику); безнадійні;
- 10) за наявністю забезпечення: забезпечені; незабезпечені [33, с. 89].

Попри зазначену широку класифікацію споживчих кредитів, все ж в Україні найбільш поширеними з них постають:

- «іпотечне – призначені для придбання житлової нерухомості, аби в подальшому в ній проживати, на довгострокових засадах;
- автокредитування – призначені для придбання автомобільного транспорту, аби в подальшому його використовувати для особистих потреб, зазвичай, на довгострокових засадах;
- кредитування на торговельних точках – призначені для придбання різного роду споживчих товарів (часто техніки, до прикладу), що оформлюються в точці продажу товару представником фінансової установи;
- карткове – надаються користувачам кредитних карток і містять певну суму кредитного ліміту, зі стягненням відсотків за використання кредитних коштів;

- овердрафт – надаються користувачам зарплатних карток із установленим кредитним лімітом (зазвичай, до 5 окладів працівника), зі стягненням відсотків за використання кредитних коштів» [57, с. 99-100].

Варто відзначити, що в структурі наданих в Україні кредитів частка споживчого кредитування залишається протягом останніх 10 років найвищою – 57-71 %. В 2021 році на споживчі кредити припадало понад 80 % серед усього обсягу наданих кредитів.

Така затребуваність споживчих кредитів для населення пояснюється кількома факторами:

- по-перше, відсутністю визначеної цілі, тобто особа може оформити позику на власні цілі;
- по-друге, варіативністю суми кредиту (залежно від потреб особи);
- по-третє, наявністю мінімального пакету документів для отримання позики [33, с. 89].

При цьому такі твердження варто уточнити. По-перше, йдеться не про будь-які цілі, але про споживчі потреби, тобто такі, що не пов'язані з підприємницькою, незалежною професійною діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника. По-друге, фінансова установа перед наданням кредиту повинна здійснити оцінку кредитоспроможності споживача.

Окрім цього, дослідники вказують на розрізнення трьох типів споживчих кредитів, які надаються населенню, з огляду на строк їх надання – коротко- (до 1 року), середньо- (3-5 років) та довгострокові (більше 5 років). Цікаво, якщо в 2008 році частка довгострокових кредитів становила більше 53 %, а короткострокових більше 13 %, то в 2018 році відповідні цифри суттєво змінились: більше 25 % припадало на довгострокові кредити, більше 44 % – на короткострокові. «Що ж стосується середньострокових кредитів, то їх частка в середньому залишається на 30-35 % від загального обсягу споживчого кредитування. Повертаючись до відмінностей в обсягах довго- та короткострокових кредитів (2008 рік порівняно з 2018 роком), науковці тут зазначають, що відповідні показники свідчать про те, що через нестабільну

політичну й економічну ситуацію в державі, українські домогосподарства побоюються брати кредити на довгострокові періоди» [38, с. 51]. Також зростання обсягу споживчого кредитування за 2017-2018 рр. пов'язане зі збільшенням чисельності боржників, а також зі значним зростанням середньої суми одного кредиту. В свою чергу, описана ситуація має своїм підґрунтям збільшення рівня доходів населення, зокрема, найманих працівників, кількість яких серед позичальників складає понад 60 % [39, с. 111].

В Україні за період 2016-2018 рр. збільшився також обсяг кредитів, наданих небанківськими установами: кредитними спілками (з 1,4 млн. до 1,6 млн. грн.); фінансовими компаніями (з 9,98 млн. до 17,5 млн. грн.); ломбардами (з 12,2 млн. до 12,3 млн. грн.).

Додамо тут, що в «структурі потреб, на які українське населення залучає кредити, переважає ремонт житла (близько 42 %), оплата послуг (близько 12 %), купівля різного роду техніки (близько 10 %), повернення боргів (близько 7 %), інші потреби (куди входять переважно витрати на важливі події в житті – весілля, народження дитини тощо) (близько 20 %)» [74, с. 36].

Таким чином, можливо вести мову про роль споживчого кредитування. Остання виражається в наступному:

- 1) задовольняються споживчі потреби населення різного характеру й виду;
- 2) забезпечуються інтереси виробників товарів і надавачів послуг, які можуть безперервно реалізовувати свій обіг;
- 3) завдяки високим процентним ставкам позикодавці можуть отримувати значні прибутки;
- 4) стимулюються ефективність й продуктивність праці;
- 5) розширюється ринок збуту товарів і послуг [32, с. 89].

«Споживчі витрати, з одного боку, дозволяють задовольнити потреби населення споживчого характеру, з іншого боку, лежать в основі формування

платоспроможного попиту населення, що є важливим чинником росту ВВП» [35, с.243].

Банківський сектор набув настільки важливого значення і настільки швидко впливає на стан національної економіки, що його справедливо можна віднести до рангу стратегічних, поряд із тими проблемами, які можуть суттєво змінити чи навіть дезорієнтувати економіку України [50, с.47], саме тому важливу роль відіграють переваги та позитивні зрушення в сфері споживчого кредитування.

Суттєвою перевагою споживчого кредитування є також те, що споживачеві забезпечується можливість придбання речі, яка згодом може подорожчати. Таке подорожчання на нього не вплине. Окрім цього, оплата товару частинами сприяє відсутності серйозного навантаження на бюджет домогосподарства. Разом із тим, відсоток за споживчим кредитом збільшує вартість речі, завдяки чому має місце перспектива заплатити позикодавцеві значну суму за користування кредитними коштами, що часто спостерігається в українській практиці.

З юридичної точки зору, законодавство про споживче кредитування постає частиною законодавства про захист прав споживачів. Так, раніше, до прийняття в 2017 році Закону України «Про споживче кредитування», відносини зі споживчого кредитування регулювались ст. 11 Закону України «Про захист прав споживачів». Ця стаття містила досить розлогі положення, які стосувались договору про надання споживчого кредиту, прав і обов'язків споживача та кредитодавця тощо. Проте, її було недостатньо для того, щоб повною мірою охопити різного роду аспекти споживчого кредитування. Більше того, потреба прийняття окремого Закону України «Про споживче кредитування» мала місце в зв'язку з високим ступенем уживаності серед населення відповідного договору, але й також численними порушеннями прав споживачів через надання кредитних коштів для споживчих потреб.

Метою Закону «Про споживче кредитування» зафіксовано (ст. 2) «захист прав та законних інтересів споживачів і кредитодавців, створення

належного конкурентного середовища на ринках фінансових послуг та підвищення довіри до нього, забезпечення сприятливих умов для розвитку економіки України, гармонізація законодавства України із законодавством Європейського Союзу та міжнародними стандартами» [Закон]. Отже, можна вести мову про кілька завдань законодавства про споживче кредитування:

урівноваження відносин між учасниками споживчого кредитування – споживачем і кредитором, зокрема, через захист їх законних прав та інтересів;

формування сприятливого й ефективного середовища на ринку фінансових послуг, зокрема, зі споживчого кредитування;

створення сприятливих умов для розвитку економіки України – йдеться про те, що однією з найважливіших ланок економіки постає банківська, в тому числі завдяки функції кредитування населення;

гармонізація законодавства України із законодавством Європейського Союзу та міжнародними стандартами, що постає частиною стратегічних пріоритетів нашої держави в руслі забезпечення якісного розвитку законодавства.

Згідно зі ст. 3 Закону «Про споживче кредитування» можливо стверджувати про двовекторність регламентації відносин зі споживчого кредитування:

1 вектор – регламентація відносин між кредитодавцями, кредитними посередниками та споживачами під час надання послуг споживчого кредитування;

2 вектор – регламентація відносин, що виникають у зв'язку з врегулюванням простроченої заборгованості за договорами про споживчий кредит й деякими іншими договорами відповідно до положень Закону.

Незважаючи на те, що серед завдань Закону «Про споживче кредитування» визначений «захист прав та законних інтересів споживачів і кредиторів», можливо з упевненістю стверджувати, що слабшою стороною відносин зі споживчого кредитування постає споживач. У цілому ж

цивільно-правове регулювання споживчого кредитування базується на об'єктивній необхідності забезпечення рівності й балансу інтересів учасників споживчого кредитування (споживача та кредитодавця) в умовах їх очевидної економічної та інформаційної нерівності.

Споживачем у відносинах зі споживчого кредитування є «фізична особа, яка уклала або має намір укласти договір про споживчий кредит» [Закон]. Звідси випливає, що законодавець оцінює як потенційний, так й актуальний статуси фізичної особи-споживача. Відповідним чином законодавство в сфері споживчого кредитування повинне розвиватися: передбачати положення, які б забезпечували захист прав споживачів, які ще стали учасниками відносин (договору) зі споживчого кредитування, а також ті, які б убезпечували їх інтереси, коли споживачі вже стали учасниками договору про споживчий кредит.

Споживач вступає в відносини зі споживчого кредитування задля отримання споживчого кредиту. Це грошові кошти, що надаються споживачу (позичальникові) на придбання товарів (робіт, послуг) для задоволення споживчих потреб. У свою чергу, правовідносини, пов'язані з наданням, обслуговуванням і поверненням споживчого кредиту, це споживче кредитування як таке. Отже, можна зробити висновок, що споживчий кредит це об'єкт споживчого кредитування.

Закони України «Про споживче кредитування» та «Про захист прав споживачів» до цивільно-правових засобів захисту споживача за договором про споживчий кредит відносять:

- право споживача на переддоговірну інформацію про споживчий кредит;
- право споживача на інформацію про споживчий кредит протягом строку дії договору про споживчий кредит;
- законодавче визначення умов договору про споживчий кредит;
- заборону включення до договору про споживчий кредит несправедливих умов;

- право споживача на відмову від договору про споживчий кредит;
- право споживача на дострокове повернення споживчого кредиту;
- заборону нечесної підприємницької практики;
- обмеження права кредитодавця вимагати дострокового повернення споживчого кредиту [54, с. 154].

Серед іншого інтереси споживачів уповноважений захищати Національний банк України. Він, зокрема: розглядає звернення споживачів; перевіряє викладені споживачами факти порушення їхніх прав й приймає рішення за результатами розгляду звернень; вживає заходів, що спрямовані на припинення виявлених порушень прав споживачів, поновлення порушених прав споживачів, встановлення та усунення причин таких порушень; встановлює посадових осіб, що відповідальні за виявлені порушення прав споживачів-позичальників [Закон].

Наразі перейдемо до аналізу договору про споживчий кредит.

В цілому відзначимо, що, з юридичної точки зору, відносини зі споживчого кредитування реалізуються через договір про споживчий кредит. Останній, отже, являє собою форму регулювання відповідних.

Поняття договору про споживчий кредит міститься в Законі «Про споживче кредитування»: це «вид кредитного договору, за яким кредитодавець зобов'язується надати споживчий кредит у розмірі та на умовах, встановлених договором, а споживач (позичальник) зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти за користування кредитом на умовах, встановлених договором» [9].

Конструкція договору про споживчий кредит ґрунтовно досліджена на дисертаційному рівні. Так, В. Я. Погребняк визначив договір споживчого кредитування як «вид кредитного договору, за яким одна сторона – кредитор (банк або інша фінансова установа) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) іншій стороні – позичальнику (фізичній особі) у розмірі та на умовах, передбачених договором, з метою набуття нею товарів (робіт, послуг) для задоволення особистих, сімейних, домашніх потреб, не

пов'язаних зі здійсненням професійної або підприємницької діяльності, а позичальник зобов'язується використати отриману суму за цільовим призначенням, повернути її в обумовлений договором строк та сплатити проценти на неї» [63, с. 105].

Отже, як можливо спостерігати, за своєю правовою природою договір про споживчий кредит постає видом кредитного договору. Конструкція останнього міститься в Главі 71 ЦК України. Як перший, так і другий договори опосередковують відносини між, з одного боку, банком та іншою фінансовою установою, а з іншого – позичальником (в договорі про споживчий кредит ним постає додатково «споживач»), щодо надання грошових коштів (кредиту) останньому, їх повернення кредитору й сплати відсотків за користування. Одна з особливостей, що відрізняє договір про споживчий кредит, від звичайної конструкції кредитного договору, полягає в цілях отримання кредиту – задоволення споживчих потреб позичальника, тобто таких, які не пов'язані зі здійсненням підприємницької діяльності, тобто особистих, сімейних, домашніх тощо.

Виходячи з тлумачення сутності договору про споживчий кредит, що надається в ст. 1 Закону «Про споживче кредитування», можливо визначити характерні ознаки (особливості) цього договору, які відрізняють його від інших кредитних договорів:

- 1) суб'єктний склад – кредитордавець (кредитна установа) і споживач (позичальник) (фізична особа);
- 2) предмет договору – діяльність з надання позичальнику споживчого кредиту в розмірі та на умовах, встановлених договором, а також його повернення і сплата відсотків за користування кредитом;
- 3) об'єкт договору – грошові кошти, що надаються споживачу, виключно в гривні;
- 4) мета договору – задоволення споживчих потреб позичальника (фізичної особи);

5) особливий порядок укладення договору, що визначений положеннями Закону «Про споживче кредитування».

За своїми правовими характеристиками договір про споживчий кредит постає:

- по-перше, консенсуальним, адже вважається укладеним з моменту досягнення його сторонами згоди з усіх його істотних умов; тобто безпосередньому отриманню кредиту (грошових коштів) передують узгодження волі сторін щодо умов їх спільної угоди;
- по-друге, двостороннім, адже права та обов'язки за договором належать обом (кредитору і позичальнику-споживачу) сторонам; вони несуть взаємний та навіть взаємовигідний характер;
- по-третє, оплатним, адже позичальнику-споживач зобов'язується повернути кредитору (банку чи іншій фінансовій установі) не лише отримані грошові кошти, але й проценти за їх користування;
- по-четверте, строковим, оскільки кредит надається позичальнику-споживачу на визначений у договорі період.

Будь-який договір передбачає умови, які повинні бути врегульовані сторонами, аби відповідна правова конструкція могла називатися договором. У цілому ж умови договору (зміст) поділяють на істотні (необхідні) та неістотні. Перші являють собою такі умови, за відсутності врегульованості щодо яких договір не може вважатися укладеним. На сьогодні має місце проблема з визначенням істотних умов договору про споживчий кредит, адже останні чітко не регламентовані законодавцем. Попри те, що в ч. 1 ст. 12 Закону «Про споживче кредитування» міститься перелік умов договору про споживчий кредит, їх не можна назвати істотними, адже:

- «по-перше, передбачений не перелік «умов», а перелік пунктів чи аспектів, які повинні бути зафіксовані в тексті договору, починаючи від найменування сторін, і завершуючи відповідальністю сторін за договором; з нашого боку, слід відрізнити умови від пунктів (аспектів), адже перші мають більш узагальнений, а тому деякою мірою фундаментальний характер,

значимий для сутності договору, тоді як другі – більш деталізований; до прикладу, умова про предмет договору про споживчий кредит (грошові кошти) деталізується в таких пунктах як тип, мета, розмір кредиту;

- по-друге, в ч. 2 ст. 12 Закону «Про споживче кредитування» регламентоване правило, за яким у договорі про споживчий кредит за угодою сторін чи згідно з законом можуть передбачатися й інші умови, окрім тих, які зафіксовані в ч. 1 цієї статті» [9].

Положеннями чинного ЦК України стосовно кредитного договору також не визначені істотні умови останнього, на основі яких можливо було б вести мову про істотні умови договору про споживчий кредит, адже останній є видом першого.

Тим не менше, якщо відштовхуватись від положень ст. 12 Закону «Про споживче кредитування», остання повинна була відповідати положенням про умови договору про споживчий кредит, що визначені в Директиві 2008/48/ЄС. У цілому можливо стверджувати про таку відповідність. Водночас, зауважимо, що з переліку умов договору про споживчий кредит, визначених у ст. 12 Закону «Про споживче кредитування», не зрозуміло, які з них є істотними. Вважаємо, що істотними можуть бути визнані: тип кредиту, його розмір; строк, на який він видається; види забезпечення наданого кредиту; процентна ставка за кредитом; орієнтовна реальна річна процентна ставка та орієнтовна загальна вартість кредиту для споживача на дату укладення договору; порядок повернення кредиту та сплати процентів за користування споживчим кредитом; інформація про наслідки прострочення виконання зобов'язань зі сплати платежів; порядок дострокового повернення кредиту і відповідальність сторін [Закон].

Питання стосовно істотних умов договору про споживчий кредит розглядаються в вітчизняній юридичній літературі.

Так, на думку А. Ю. Бабаскіна, «істотними умовами кредитного договору варто визначити: предмет; розмір процентів; тип процентної ставки; порядок сплати процентів; строк повернення кредиту; інші умови,

щодо яких, за клопотанням хоча б однієї зі сторін, має бути досягнута згода» [33, с. 88].

В свою чергу, С. Лепех вважає, що «істотними для договору про споживчий кредит постають умови щодо: предмета, плати, строку та цільового використання кредитних коштів» [49, с. 32].

В. Я. Погребняк у дисертаційному дослідженні визначив такі істотні умови договору про споживчий кредит як: «предмет; строк кредитування; річна процентна ставка; повна вартість кредиту, враховуючи й супутні послуги; цільове використання кредитних коштів; відповідальність сторін та порядок розірвання договору» [63, с. 112].

В свою чергу, з точки зору М.С. Муляр, істотними умовами договору про споживчий кредит є умови про: тип кредиту (кредит, кредитна лінія, кредитування рахунку тощо); мету отримання кредиту; загальний розмір наданого кредиту; умови надання кредиту; строк, на який надається кредит; процентна ставка за кредитом, її тип (фіксована чи змінювана), порядок її обчислення, у тому числі порядок зміни, та сплати процентів; реальна річна процентна ставка та загальна вартість кредиту для споживача; графік платежів по кредиту [54, с. 173].

Отже, узагальнюючи існуючі доктринальні позиції, виділимо такі істотні умови договору про споживчий кредит як: предмет; строк кредитування; розмір процентів; порядок сплати кредиту та процентів; цільове використання кредитних коштів.

Спробуємо коротко зупинитись на окресленні кожної з визначених нами істотних умов договору про споживчий кредит.

Предмет договору про споживчий кредит розглядається науковцями з двох точок зору: ним постають або дії кредитодавця та позичальника стосовно надання та повернення кредиту й процентів за нього, або безпосередньо грошові кошти (кредит), що надається кредитодавцем позичальнику-споживачу. Ми притримуємось позиції про те, що предметом договору про споживчий кредит слід визначити ту грошову суму, яка

передається фінансовою установою споживачеві, а дії сторін за договором – можливо віднести до об'єкта угоди. Що стосується валюти кредиту, то останні на сьогодні може охоплювати лише національну – гривню. Відповідно до змін, внесених до Прикінцевих і перехідних положень Закону «Про споживче кредитування» 13.04.2021 року, запроваджено обов'язкову реструктуризацію всіх валютних споживчих кредитів, грошові зобов'язання за якими повністю не погашені. Окрім цього, всі споживчі кредити, надані раніше в іноземній валюті, повинні бути конвертовані в гривню за офіційним курсом НБУ станом на день реструктуризації [9].

Строки кредитування за договором про споживчий кредит можуть бути основними (дія договору, реалізація прав та обов'язків сторін), а також допоміжними (продлонгація, відстрочення платежів, надання оновленої інформації, пропозиції для зміну умов та ін.) [49, с. 31]. Важливо відзначити, що згідно зі ст. 16 Закону «Про споживче кредитування» споживачеві належить право в будь-який час достроково повернути кредит, зокрема, в спосіб збільшення суми періодичних платежів. При цьому кредитодавцеві забороняється відмовляти споживачеві в цьому його праві, він також повинен сформувати для нього новий графік платежів [9].

Що стосується *цільового призначення кредитних коштів*, то про нього йшла вже неодноразово мова вище. Тут додамо, що, попри невизначеність цієї умови як істотної за законодавством України, вона є значимою, по-перше, в сенсі розуміння правової природи договору про споживчий кредит, а, по-друге, в руслі положення ч. 3 ст. 1056 ЦК України, згідно з яким, якщо позичальник порушив встановлений договором обов'язок цільового використання коштів, то кредитодавцеві надається право відмовитись від здійснення подальшого кредитування позичальника [4]. Звідси, отже, слухними є слова В. Я. Погребняка про те, що «використання споживчого кредиту за цільовим призначенням має супроводжуватись можливістю кредитодавця систематично здійснювати контроль за тими операціями, які провадить споживач із наданими йому грошовими коштами. Однак, додає

дослідник, на практиці такий контроль з боку кредитора відбувається з труднощами, а тому фінансова установа в своїх типових формах вказує на мету надання нею кредиту» [63, с. 124-125]. Нагадаємо також, що, виходячи з сутності договору про споживчий кредит, цільове призначення кредиту повинне стосуватися особистих, сімейних, домашніх та інших потреб, які не пов'язані зі здійсненням підприємницької чи професійної діяльності.

Значимою істотною умовою договору про споживчий кредит є *реальна процентна ставка*.

В цілому процентна ставка відповідно до положень цивільного законодавства України може бути фіксованою чи змінюваною. Її тип фіксується безпосередньо в договорі. Фіксована ставка залишається незмінною для споживача протягом усього строку дії договору, і не може бути в односторонньому порядку змінена кредитором. У свою чергу, змінювана процентна ставка передбачає право й обов'язок кредитора періодично й з урахуванням умов договору змінювати (збільшувати чи зменшувати відповідно) процентну ставку за споживчим кредитом. Кредитор має повідомити про зміну ставки позичальника протягом 15 днів, починаючи з дня застосування нової процентної ставки [4]. Якщо ж позичальник не погоджується на умови про збільшення процентної ставки, він зобов'язаний погасити заборгованість за договором протягом 30 днів у повному обсязі, починаючи з дня, коли він отримав повідомлення про збільшення процентної ставки від кредитора.

Згідно зі ст. 8 Закону «Про споживче кредитування» для обчислення реальної річної процентної ставки беруться до уваги загальні витрати за споживчим кредитом, зокрема: доходи кредитора у вигляді процентів; комісії кредитора, пов'язані з наданням, обслуговуванням і поверненням кредиту; інші витрати споживача на супровідні послуги. Важливо зазначити, що обчислення реальної річної процентної ставки повинне базуватися на припущенні, що договір про споживчий кредит залишається дійсним

протягом погодженого строку та що кредитордавець і споживач виконують свої обов'язки на умовах та у строки, визначені в договорі [Закон].

У вартість надання споживчого кредиту можуть входити, окрім безпосередньо основного грошового зобов'язання та процентів, й комісії кредитодавця, а також надання ним супровідних послуг. Що стосується комісій, то останні пов'язані з обслуговуванням кредитної заборгованості, юридичним оформленням, розрахунково-касовим обслуговуванням та ін. [9].

Порядок сплати кредиту та процентів. Кожен кредитний договір, а в тому числі й про споживчий кредит, має чітко містити графік погашення кредиту й процентів. «Тут найбільш поширеними постають два способи погашення: диференційований і ануїтетний. При першому сума боргу розподіляється на певні частини, а тому щомісячно сплачується чергова частина й проценти, що нараховуються на залишок основного боргу. Тоді як при другому способі розраховуються рівні щомісячні або щоквартальні платежі, якими погашаються основний борг, проценти і комісійні платежі. В такий спосіб наприкінці дії договору, якщо зобов'язання позичальником виконані, борг останнього повністю погашається» [49, с. 31].

Таким чином, явище споживчого кредиту реалізовується завдяки відносинам зі споживчого кредитування, а останні, з юридичної точки зору, в договорі про споживчий кредит. Такий договір опосередковує собою досить стійкі й регламентовані угодою відносини між кредитордавцем (фінансовою установою) та позичальником-споживачем (фізична особа) щодо надання споживчого кредиту визначеного розміру з нарахуванням процентів за використання відповідних грошових коштів. За своєю правовою природою договір про споживчий кредит постає різновидом кредитного договору, передбаченого цивільним законодавством, а також частково договорів про надання фінансових послуг, однак це питання досі залишається нечітко врегульованим на законодавчому рівні. Споживчий кредит відзначається тим, що надається на цілі, які не пов'язані зі здійсненням підприємницької чи професійної діяльності – придбання товарів, оплату робіт і послуг тощо,

завдяки чому можуть задовольнятися різного роду потреби населення. Законодавство на сьогодні не містить чіткої вказівки на істотні умови договору про споживчий кредит, тому завдяки доктринальним підходам ми визначили наступні відповідні умови: предмет; строк кредитування; розмір процентів; порядок сплати кредиту та процентів; цільове використання кредитних коштів. В подальшому, ми переконані, істотні умови мають бути чітко сформульовані в Законі України «Про споживче кредитування», адже саме завдяки ним правова природа договору про споживчий кредит може бути збережена.

1.2. Співвідношення договору про споживчий кредит з іншими видами договорів з надання банківсько-фінансових та страхових послуг

Договір про споживчий кредит і кредитний договір. Як уже було нами визначено в першому підрозділі нашої роботи, договір про споживчий кредит постає різновидом кредитного договору як більш загального за своїм змістом. Тут лише підсумуємо, зазначивши, що істотними відмінностями договору про споживчий кредит від кредитного договору постають:

- по-перше, позичальником може бути лише фізична особа (споживач);
- по-друге, грошові кошти можуть надаватися лише на цілі, не пов'язані зі здійсненням підприємницької чи професійної діяльності;
- по-третє, додаткову регламентацію він отримує завдяки законодавству про захист прав споживачів [63, с. 101].

Договір про споживчий кредит та банківський кредит. Поняття банківського кредиту міститься в ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність»: це «будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на

зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми» [5]. Отже, як бачимо, Закон містить досить широке трактування цього поняття. Водночас варто зауважити, що співвідношення між договорами про споживчий кредит і банківського кредиту є двояким:

з одного боку, з точки зору того факту, що споживчий кредит може надаватися не лише банківськими, але й іншими фінансовими установами, банківський кредит споживчого характеру можна визначити різновидом споживчого кредитування;

з іншого боку, якщо брати до уваги надання споживчих кредитів саме банками, то споживче кредитування постає різновидом банківського кредитування; відповідно, споживчий кредит у структурі банківських кредитів відзначається вже зазначеними нами вище характеристиками щодо статусу позичальників, цільового призначення кредитних коштів, процентних ставок, порядку погашення кредиту та ін.

Додамо тут також, що насправді переважаючим в Україні на сьогодні залишається надання споживчих кредитів саме банківськими установами.

Договір про споживчий кредит та договір банківського рахунку з умовою про його кредитування (овердрафт).

Передусім відзначимо, що овердрафт для фізичної особи (споживача) постає короткостроковим споживчим кредитом. Овердрафт являє собою форму короткострокового кредиту, коли в межах установленого банком ліміту клієнт може здійснювати розрахунки, якщо в нього на поточному рахунку недостатньо коштів для цього. Відбувається автоматичне надання кредиту позичальнику на ту суму, яка перевищує залишок коштів. Заборгованість також погашається банком автоматично за рахунок усіх коштів клієнта, які надходять на його рахунок [55]. За користування кредитними коштами банк має право стягувати проценти з позичальника.

Таким чином, овердрафт відрізняється від договору про споживчий кредит передусім тим, що кредитування при ньому носить «стихійний» характер, тобто визначається потребою клієнта (позичальника).

Кредитування також, порівняно зі споживчим, досить обмежене своїми строками – воно менш тривале в часі. Крім цього, надання кредитів та подальше погашення заборгованості відбувається, на відміну від споживчого, автоматично з банківського рахунку клієнта. Суб'єктом овердрафту може бути як фізична, так і юридична особа, тоді як споживчого кредитування – лише фізична особа. При овердрафті відсутні наперед установлені цілі використання кредитних коштів – йдеться лише про можливість оплатити ті чи інші рахунки. При споживчому кредитуванні ж позичальник отримує кредит для придбання товарів, оплати послуг тощо, які не пов'язані зі здійсненням підприємницької чи професійної діяльності. Тоді як при овердрафті суб'єкт господарювання цілком допустимо може використовувати кредитні кошти, надані йому банком, для здійснення розрахунків, що пов'язані з провадження комерційної діяльності. Варто також відзначити, що споживчі кредити можуть надаватися не лише банками, але й іншими фінансовими установами, тоді як овердрафт – лише банками.

Договір про споживчий кредит і договір факторингу. Договір факторингу найбільш повно регламентований положеннями Глави 73 ЦК України. Згідно з його умовами «одна сторона (фактор) передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження другої сторони (клієнта) за плату (у будь-який передбачений договором спосіб), а клієнт відступає або зобов'язується відступити факторові своє право грошової вимоги до третьої особи (боржника)» [4]. Суть факторингових відносин зводиться до того, що клієнт (кредитор) який володіє правом грошової вимоги до свого контрагента, не бажаючи чекати оплати від нього за проданий товар чи надану послугу, таке право вимоги відступає банку чи іншій фінансовій установі, при цьому одразу отримуючи грошові кошти. В такий спосіб право вимоги переходить від фактора до боржника [73, с. 109].

Відзначимо, що сторонами договору факторингу постають фактор і клієнт. Фактором може бути банк чи інша фінансова установа, а клієнтом – фізична або юридична особа, що займається підприємницькою діяльністю.

Третьою особою тут постає боржник, який зобов'язується здійснити платіж на користь фактора. Предмет договору факторингу передбачає дві вимоги: перша – строк платежу якої вже настав (від клієнта до боржника), друга (майбутня) – строк платежу якої настане в майбутньому (від фактора до боржника).

За своєю правовою природою договір факторингу поєднує в собі елементи договорів кредитування, страхування, поруки, тобто є змішаним [52, с. 11]. Водночас його варто відрізнити від договору про споживчий кредит. Зафіксуємо такі відмінності.

Договір факторингу, отже:

- надається на строк відтермінування платежу (до 90 днів);
- виплачується автоматично за надання рахунку-фактури й накладної;
- виплачується в день поставки товару;
- розмір фінансування не обмежений;
- може продовжуватися безстроково;
- не вимагає переходу на розрахунково-касове обслуговування;
- використовується для збільшення обсягів закупівель;
- погашається з коштів, які надходять від дебіторів клієнта;
- погашається в день фактичної оплати дебітором товару, що був поставлений.

На противагу цьому, договір про споживчий кредит, відповідно:

- надається на строк, обумовлений договором;
- для отримання потрібен певний перелік документів;
- виплачується в обумовлений договором строк;
- сума кредитних коштів визначена в договорі;
- погашення кредиту не означає можливість отримання нового;
- вимагає від позичальника такого переходу;
- кредитні кошти надаються на визначені цілі;
- повертається позичальником фінансовій установі;

- погашається в строк, обумовлений договором [73, с. 110].

Таким чином, проведене нами співвідношення договору про споживчий кредит з кількома іншими договорами на ринку фінансових послуг (кредитного, банківського кредиту, банківського рахунку з умовою про його кредитування (овердрафт), факторингу) дозволило усвідомити значимість й перспективність споживчого кредитування в Україні. В цілому договір про споживчий кредит відзначається й відрізняється від зазначених вище конкретизованістю цільового призначення кредитних коштів, статусом позичальника-споживача, строками кредитування, порядком визначення процентної ставки та погашення кредиту, нормативно-правовим забезпеченням, наявністю стійких та визначених відносин між його сторонами, а також реалізацією суспільно корисної мети – задоволення особистих, домашніх та інших повсякденних потреб населення.

1.3. Проблеми правового забезпечення відносин, що виникають при укладенні та реалізації договору про споживчий кредит

На сьогодні правовою основою існування відносин, що виникають при укладенні та реалізації договору про споживчий кредит, постає Закон України «Про споживче кредитування», прийнятий у 2017 році. Однак, на сьогодні чинними є низка законодавчих актів, які слугували механізмом регулювання відповідних відносин до прийняття зазначеного Закону. Йдеться, передусім, про ЦК України, який не лише містить загальні положення про договірні відносини, але й містить окрему Главу 71, що визначає особливості кредитного договору як виду договору про надання послуг. У рамках зазначеної Глави ЦК України регламентуються поняття кредитного договору, його форма, проценти за договором, а також наслідки недійсності останнього [4]. Більше того, як і кредитний, так і, відповідно, договір про споживчий кредит належать за своїми видовими характеристиками до позикових відносин.

Відносини зі споживчого кредитування також частково регулюються Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг». Серед іншого значимість цього законодавчого акту виражається в тому, що він містить розуміння фінансової послуги, перелік їх видів (серед якого «надання коштів у позику, в тому числі й на умовах фінансового кредиту»). Крім цього, Закон передбачає основні положення з укладення та реалізації договору про надання фінансових послуг, умови створення та діяльності фінансових установ, які уповноважені надавати відповідні послуги, в тому числі й зі споживчого кредитування, а також основи державного регулювання ринків фінансових послуг. Особливою значимістю володіють норми Закону, які стосуються захисту прав споживачів фінансових послуг, зокрема: засади такого захисту; право споживача на інформацію та ін. [10].

В свою чергу, деякі аспекти договірних відносин зі споживчого кредитування визначаються банківським законодавством, а саме Законом «Про банки і банківську діяльність». Останній, отже, містить правові та організаційні основи діяльності банків як ключових надавачів споживчих кредитів, а також питання здійснення банками кредитних операцій [5]. Також окремі аспекти (організаційні, операційні, технологічні тощо) щодо реалізації надання споживчих кредитів передбачаються актами НБУ.

Важливим в аспекті регламентації захисту прав споживачів як позичальників за договором про споживчий кредит постає Закон України «Про захист прав споживачів». Слід додати, що більш ніж 15 років він слугував основним нормативно-правовим актом, яким визначались відносини зі споживчого кредитування (до набрання чинності Законом «Про споживче кредитування»). На сьогодні, тим не менше, цей Закон у ст. 11 містить положення, за яким його норми застосовуються до відносин споживчого кредитування в частині, яка не суперечить Закону «Про споживче кредитування». Значимими є аспекти цього законодавчого акту стосовно: прав і обов'язків споживачів; основ захисту прав споживачів; їх прав на

інформацію; визначення підприємницької практики як нечесної; переліку дій, що є порушенням прав споживачів, а також відповідальності за такі порушення [8]. Отже, увага законодавця в руслі захисту прав споживачів як позичальників за договором про споживчий кредит спрямована не стільки на відносини щодо надання кредиту, скільки на належну реалізацію прав споживача, який придбаває певний товар чи отримує певну послугу за кредитні кошти, отримані від фінансової установи.

Виходячи з положень Закону «Про споживче кредитування», споживачеві належать такі права: на інформацію, необхідну й достатню для укладення договору; відмовитися від договору протягом 14 днів з дня його укладення; достроково повернути кредит; укласти договір про надання супровідних послуг з обраною ним третьою особою.

Окрім цього, зважаючи на те, що споживач постає є слабшою стороною договору, для нього законодавством визначено спеціальні права та відповідно покладено додаткові обов'язки на кредитодавця, а саме: під час укладення та дії договору про споживчий кредит кредитодавець зобов'язаний надати споживачу інформацію про споживчий кредит; здійснити оцінку кредитоспроможності споживача; укласти договір про споживчий кредит відповідно до вимог законодавства; письмово повідомляти споживача про зміну змінюваної процентної ставки; надати споживачу один з оригіналів договору (зміни до договору) [54, с. 165].

Слід додати, що відповідно до ст. 18 розглядуваного Закону споживач має бути повідомлений про відступлення кредитором права вимоги за договором про споживчий кредит новому кредитору або залучення колекторської компанії до врегулювання простроченої заборгованості протягом 10 робочих днів. До нового кредитора переходять передбачені цим Законом зобов'язання кредитодавця, зокрема щодо взаємодії із споживачами при врегулюванні простроченої заборгованості. Новий кредитор не має права залучати колекторську компанію до врегулювання простроченої

заборгованості, якщо умовами договору про споживчий кредит, за яким набуто право вимоги, не передбачено таке право кредитодавця [Закон].

Крізь призму окреслення правового забезпечення відносин зі споживчого кредитування наостанок зупинимось на провідному спеціалізованому нормативно-правовому акті, дія якого безпосередньо спрямована на регламентації таких відносин. Йдеться про Закон «Про споживче кредитування». Він визначає, зокрема: «основні терміни, що застосовуються в відповідній сфері правових відносин; статус кредитного посередника; питання реклами споживчого кредиту; питання про інформацію, що надається споживачеві для укладення договору; питання оцінки кредитоспроможності позичальника; умови, форму, питання укладення договору про споживчий кредит; питання дострокового повернення кредиту й відступлення права вимоги за договором; питання врегулювання простроченої заборгованості; правовий статус колекторських компаній та ін.» [9].

Отже, визначені нами основні нормативно-правові акти, які в той чи інший спосіб регламентують відносини зі споживчого кредитування, дають змогу зробити загальний висновок про те, що на сьогодні договір про споживчий кредит залишається досить «розпорошеним» у законодавстві України. Відсутня чітка вказівка законодавця про те, до якої групи договорів він належить: договорів про передання майна у власність, договорів про надання послуг чи договорів про надання фінансових послуг. Зі змісту Закону «Про споживче кредитування» ми можемо виразити про належність цього договору до договорів про надання фінансових послуг, однак все ж, ми переконані, бракує чіткої вказівки законодавця з цього приводу, яка б містилась в самому Законі.

Також, що найважливіше з нашого боку, простежується певною мірою «конфлікт інтересів» сторін цього договору – фінансових установ як надавачів споживчих кредитів і позичальників-споживачів як отримувачів грошових коштів. Йдеться про конфлікт публічного та приватного інтересів.

«Конфліктною» залишається ситуація в законодавстві щодо того, чиї інтереси передусім підлягають захисту – кредитодавця чи позичальника. При цьому, слід відзначити, що таку ситуацію намагається деякою мірою «врегулювати» Закон «Про споживче кредитування», врівноваживши й передбачивши механізми захисту як однієї, так й іншої сторони договору про споживчий кредит. У такому разі залишається питання про «роль» інших законодавчих актів, перерахованих нами вище, які дотично стосуються розглядуваного нами договору.

В руслі законодавчого регулювання споживчого кредитування залишається чітко не визначеним цільове призначення грошових коштів, які надаються кредитодавцем позичальнику-споживачу. Закон «Про споживче кредитування» містить лише формулювання «для задоволення потреб, не пов'язаних з підприємницькою, незалежною професійною діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника». Вважаємо за потрібне в подальшому більш детально визначити відповідні потреби, аби розуміти призначення договору про споживчий кредит та його особливості. Отже, попри загальне розуміння потреб як споживчих, ми переконані в необхідності чітко зафіксувати в Законі хоча б базовий (приблизний) перелік потреб, які можуть задовольнятися через отримання кредиту.

Окрім цього, продовжуючи лінію відсутності чіткого зазначення положення про цільове призначення грошових коштів, які надаються кредитодавцем позичальнику-споживачу, додамо, що досі залишається невизначеним питання про віднесення іпотечного кредитування до споживчого. Чинне законодавство чітко не відзначає придбання нерухомості чи житла як однієї з цілей споживчого кредитування. Разом із тим, труднощі з цим питанням мають місце в правовому полі Європейського Союзу (ЄС). Так, Директива Європарламенту і Ради 2008/48/ЄС про кредитні угоди для споживачів поширює своє регулювання на кредити, забезпечені іпотекою чи іншим забезпеченням, чи кредити на ремонт, що не перевищують розміру 75 тис. євро. Попри це, деякі країни ЄС поширюють положення цієї Директиви

на іпотечне кредитування [36, с. 77]. Слід тут додати, що Директивою Європарламенту і Ради 2014/17/ЄС по суті іпотечні договори були віднесені до договорів про споживчий кредит [3].

Попри те, що чинним Законом «Про споживче кредитування» визначені умови договору про споживчий кредит, а також стандартизована форма паспорту споживчого кредиту, науковці все ж наголошують на значимості запровадження в Україні стандартів кредитування, тобто уніфікованих правил, яким повинна відповідати краща практика організації й здійснення кредитного процесу. Подібні стандарти можуть охоплювати собою різні етапи кредитування, до прикладу: інформаційне обслуговування; оцінка кредитоспроможності; оцінка кредитного ризику; укладення кредитного договору; кредитний моніторинг тощо. Разом із тим, дослідники відзначають про труднощі, які стають перешкодою для впровадження й ефективної реалізації стандартів кредитування в Україні: по-перше, низька правова й фінансова грамотність населення; по-друге, певною мірою «безкарність» кредиторів. В руслі першого слід на національному рівні запровадити основи фінансової грамотності (в середніх навчальних закладах, через ЗМІ тощо). Щодо другої проблеми – запровадити штрафні санкції для фінансових установ за порушення ними прав споживачів [58, с. 49].

Деякі проблемні аспекти відносин зі споживчого кредитування стосуються відповідальності кредитодавців та кредитних посередників. Закон «Про споживче кредитування» де-факто не містить відповідних положень, тоді як, до прикладу, Директива Європарламенту і Ради 2008/48/ЄС про кредитні угоди для споживачів зобов'язує держав-членів запровадити санкції до кредиторів за порушення національного законодавства. Найчастіше підставою для застосування цивільно-правових заходів впливу до кредитодавців постає порушення ними вимог про надання обов'язкової інформації споживачам.

Отже, аналіз правового забезпечення відносин, які виникають стосовно укладення та реалізації договору про споживчий кредит, дав змогу виділити

наступні проблеми цієї сфери: договір про споживчий кредит залишається досить «розпорошеним» у законодавстві України; відсутньою є чітка вказівка законодавця про те, до якої групи договорів він належить; «конфліктною» залишається ситуація в законодавстві щодо того, чиї інтереси передусім підлягають захисту – кредитодавця чи позичальника-споживача, та як їх урівноважити; не визначеними є перелік потреб, які можуть бути задоволені через отримання кредиту споживачем; нечітко зафіксованим у законодавстві залишається питання про віднесення іпотечного кредитування до споживчого; відсутніми є стандарти кредитування, які б охоплювали собою різні етапи кредитного процесу; відсутні чіткі заходи відповідальності кредитодавців та кредитних посередників за порушення прав споживачів у сфері споживчого кредитування; відсутній механізм реалізації правової та фінансової обізнаності населення на ринку споживчого кредитування.

РОЗДІЛ 2

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДОГОВОРУ ПРО СПОЖИВЧИЙ КРЕДИТ

2.1. Особливості здійснення прав та виконання обов'язків під час споживчого кредитування

Зважаючи на складність відносин зі споживчого кредитування, в рамках цього підрозділу ми зупинимось на окремих аспектах здійснення прав і виконання обов'язків, що мають місце при реалізації зазначених правових відносин.

Інформування про умови кредитування. Важливою передумовою належної реалізації прав і обов'язків, які випливають зі споживчого кредитування, постає обов'язок кредитодавця надати інформацію про умови такого кредитування, а звідси – право позичальника-споживача отримати повну й достовірну інформацію про послугу, що надається фінансовою установою. Інформування позичальника при цьому повинне бути орієнтоване на те, щоб останній міг всесторонньо оцінити реальну ситуацію, що виникає в зв'язку з укладенням договору споживчого кредитування. В руслі економічної сторони йдеться, зокрема, про: розмір кредиту, відсоткову ставку, графік платежів, відсотки за прострочення платежів, а також інші витрати позичальника, які він має понести в зв'язку з укладенням договору про споживчий кредит. У свою чергу, юридична сторона інформування стосовно договору охоплює собою питання відповідальності за невиконання договірних зобов'язань, засобів правового захисту, що передбачені законодавством, можливість уступки банком права вимоги іншій організації при невиконанні позичальником у строк, визначений договором, обов'язку з повернення кредиту.

Слід відзначити, що чинний Закон «Про споживче кредитування» розглядає питання інформування позичальника-споживача до укладення договору та протягом строку його дії. Що стосується інформування до моменту укладення договору про споживчий кредит, то інформація про умови кредитування, передусім, повинна розміщуватися на офіційному веб-сайті кредитодавця (фінансової установи). Укладенню договору повинне передувати вільне усвідомлене рішення споживача про це на основі наданої йому інформації. Остання надається кредитодавцем безкоштовно за спеціальною формою (паспортом споживчого кредиту) в письмово. Серед іншого надаються пропозиції стосовно типу кредиту. Зазначається дата надання відповідної інформації та термін її актуальності. Якщо дотримане останнє положення, вважається, що кредитодавець виконав вимогу про надання споживачеві інформації про укладення договору споживчого кредитування. Слід відзначити, що строк ознайомлення з інформацією, що міститься в паспорті споживчого кредиту, не може бути обмежений кредитодавцем.

Законодавство передбачає перелік відомостей, які мають охоплювати собою інформацію про умови споживчого кредитування:

- інформація про кредитодавця і його структурні підрозділи;
- тип і сума кредиту;
- строк, мета і спосіб надання кредиту;
- тип відсоткової ставки, порядок її обчислення і зміни;
- вид забезпечення за кредитом;
- приблизні реальна річна відсоткова ставка й загальна вартість кредиту;
- інформація стосовно укладення договір про надання супровідних послуг, що є обов'язковими для отримання кредиту: їх вартість, перелік осіб, які такі послуги надають;
- питання повернення кредиту й сплати відсотків за його користування, що формується у вигляді графіка платежів;

- інформація стосовно наслідків прострочення виконання договірних зобов'язань зі сплати платежів (відсоткова ставка, неустойка тощо);
- питання відмови від надання й отримання кредиту;
- питання дострокового повернення кредиту [9].

Містяться вимоги також і до форми подання інформації стосовно споживчого кредиту. Так, остання в паспорті споживчого кредиту повинна бути викладена шрифтом одного розміру й типу. Забороняється водночас друкувати її меншим шрифтом, ніж основний текст, злиття кольору шрифту і кольору фону. Споживач має право просити в кредитодавця надати інформацію про споживче кредитування електронною поштою чи електронним носієм інформації. Також він може вимагати надання йому копії проекту договору в паперовому чи електронному вигляді. На кредитодавця покладається обов'язок роз'яснити споживачеві ту інформацію, яка стосується споживчого кредитування, щодо її ясності, зрозумілості для нього. Якщо споживач через ненадання йому належної інформації або надання недостовірної чи неповної інформації уклав договір на умовах, що менш сприятливі для нього, аніж ті, що визначені в паспорті споживчого кредиту, він має право вимагати від кредитодавця виправлення інформації відповідно до існуючої. Кредитодавець, в свою чергу, зобов'язаний такі дії вчинити протягом 14 днів з дня отримання відповідного звернення від позичальника [9].

Інформування споживача відбувається також упродовж дії договору про споживчий кредит. Так, на вимогу позичальника кредитодавець не частіше ніж 1 раз на місяць повідомляє першого про розмір його заборгованості, повернуту суму кредиту, інформацію про сплачені платежі та ті, що ще належить сплатити, умови сплати відповідних сум й іншу вагому інформацію.

У випадку, коли договір споживчого кредитування передбачає змінювану відсоткову ставку, кредитодавець зобов'язується повідомити позичальника й інших осіб про зміну такої ставки не пізніше, аніж за 15

календарних днів до її застосування. В такому повідомленні повинні міститись не лише підстава зміни відсоткової ставки, її розмір, дата, з якої вона застосовуватиметься, але й новий графік платежів, їх кількість і періодичність. Якщо кредитор не виконав зазначених вимог, він не має право вимагати від споживача сплати платежів за кредитом відповідно до нового графіку.

Оцінка кредитодавцем кредитоспроможності позичальника-споживача. Законодавець покладає обов'язок на фінансову установу, що надає кредит, оцінити кредитоспроможність споживача, тобто його здатність стати позичальником і в подальшому нести обов'язки за договором споживчого кредитування. Для цього він отримує від споживача та з інших законних джерел достатню для прийняття рішення інформацію. Вона стосується суми, строку й мети отримання кредиту, доходів споживача, а також, що, з нашої точки зору, найважливіше – про виконання майбутнім позичальником зобов'язань за кредитними операціями, в тому числі й перед іншими кредитодавцями. За умови, що споживач не надає потрібну й достовірну інформацію про себе як майбутнього позичальника, кредитор має право відмовити йому в укладенні договору про споживчий кредит [9].

Надання супровідних послуг за договором про споживчий кредит. Чинне законодавство передбачає положення, за яким укладення цього договору може пов'язуватись з потребою укласти й інші, договори про супровідні послуги – кредитором чи третіми особами. Серед таких, до прикладу: про оцінку майна споживача, страхування, відкриття банківського рахунку, нотаріальні та інші. Договір про надання супровідних послуг може укладатися споживачем з третьою особою, що обрана ним, і яка включена до переліку тих, що відповідають вимогам кредитора. Інформація про таких третіх осіб і про вимоги до них і правила для подальшої співпраці з фінансовою установою повинна розміщуватися на її офіційному веб-сайті. Разом із тим, кредиторові забороняється вимагати від споживача укласти

договір про надання супровідних послуг із конкретною третьою особою. Більше того, у випадку, якщо визначений кредитором перелік третіх осіб з одного виду послуги охоплює менше трьох, споживач має право самостійно обрати потрібну третю особу поза переліком, визначеним кредитором.

Реалізація права споживача на відмову від договору про споживчий кредит. Так, позичальнику-споживачу надається законодавством право відмовитись від укладеного ним договору про споживчий кредит, навіть без пояснення причин, протягом 14 календарних днів з моменту такого укладення. Більше того, навіть в разі отримання ним грошових коштів. Разом із тим, для того, щоб така відмова була реалізована, споживач зобов'язаний письмово повідомити кредитора в означений період про це. Однак, протягом 7 календарних днів з моменту подання повідомлення кредитору він також повинен повернути останньому отримані за договором грошові кошти й сплатити відсотки за період від дня отримання коштів до дня їх повернення. Сплата інших платежів через відмову від договору забороняється. При цьому Закон «Про споживче кредитування» (ст. 15) визначає випадки, коли окреслене нами право позичальника-споживача на відмову від договору про споживчий кредит не застосовується:

- по-перше, якщо виконання зобов'язань за відповідним договором забезпечено в спосіб укладення нотаріально посвідчених правочинів;
- по-друге, якщо кредит був наданий на виконання робіт чи надання послуг, що були виконані або надані до закінчення 14-денного строку з дня укладення договору, протягом якого можливо від нього відмовитись [9].

Порядок дострокового повернення споживчого кредиту. Позичальник-споживач може скористатися своїм правом на дострокове повернення отриманих ним грошових коштів у будь-який час протягом строку дії договору. Він може повернути кредит завчасно повною мірою чи частково. Якщо споживач скористався правом збільшити суми періодичних платежів, кредитор повинен відповідно скоригувати зобов'язання споживача й на

його вимогу надати йому новий графік платежів. У разі дострокового повернення кредиту на споживача покладається обов'язок сплатити кредитодавцю відсотки за користування грошовими коштами й вартість усіх послуг, що пов'язані з їх обслуговуванням і погашенням, за час фактичного користування кредитом. При цьому будь-які інші плати за дострокове повернення кредиту не допускаються. Також кредитодавець не може відмовити споживачу в прийнятті платежу, коли він вирішив достроково повернути кредит.

Цікаво, що інститут дострокового повернення споживчого кредиту отримав своє закріплення на рівні ЄС у Директиві Європейського Парламенту та Ради ЄС 2008/48/ЄС «Про кредитні угоди для споживачів» від 23.04.2008 року. Право позичальника-споживача достроково повернути кредит згідно з положеннями цієї Директиви передбачає право кредитора на справедливу й об'єктивно обґрунтовану компенсацію за можливі витрати, пов'язані з достроковим поверненням кредиту, за умови, що таке повернення здійснюється в період, у межах якого встановлена відсоткова ставка за кредитом. Разом із тим, подібна компенсація не може перевищувати 1 % від суми кредиту, що була погашена раніше, якщо проміжок часу між достроковим поверненням кредиту й установленим строком припинення дії кредитного договору перевищує 1 рік. Якщо відповідний період складає менше 1 року, компенсація не може бути більшою, аніж 0,5 % від суми кредиту, що була погашена раніше [2].

Розглядувана Директива надає право державам-членам ЄС передбачити в рамках національних законодавств правило, згідно з яким компенсація може вимагатися лише тоді, коли сума дострокового повернення кредиту перевищує граничний рівень – до 10 тис. євро протягом будь-якого періоду в 12 міс. За певних випадків кредитодавець має право просити й вищу суму компенсації, якщо, до прикладу, сума його збитків є значною.

Питання відповідальності споживача за договором про споживчий кредит. За загальним правилом споживач, який порушив свої зобов'язання

стосовно повернення кредиту і сплати відсотків за його користування, повинен відшкодувати кредитодавцю завдані цим збитки. Разом із тим, законодавець окреслює певні гарантії прав споживача-позичальника при застосуванні до нього заходів відповідальності. Так, згідно зі ст. 21 Закону «Про споживче кредитування» ними є:

по-перше, пеня за невиконання зобов'язання щодо повернення кредиту і відсотків за ним не може перевищувати подвійної облікової ставки НБУ, що діяла у період, за який сплачується пеня, та не може бути більшою за 15 % в суми простроченого платежу;

по-друге, сукупна сума неустойки, що була нарахована за порушення зобов'язань споживачем, не може перевищувати половини суми, що була одержана ним за договором, і не може бути збільшена за домовленістю сторін;

по-третє, сукупна сума неустойки й інших платежів, що підлягають сплаті споживачем за порушення виконання його зобов'язань, де загальний розмір кредиту не перевищує розміру однієї мінімальної заробітної плати, не може перевищувати розміру подвійної суми, що була одержана споживачем за таким договором, і не може бути збільшена за домовленістю сторін;

по-четверте, за порушення виконання споживачем зобов'язань, де загальний розмір кредиту не перевищує розміру однієї мінімальної заробітної плати, відсоткова ставка за кредитом, порядок її обчислення, порядок сплати процентів не можуть бути змінені у бік погіршення для споживача [9].

Питання врегулювання простроченої заборгованості за договором про споживчий кредит. Важливо відзначити передусім, що в 2021 році Закон «Про споживче кредитування» було доповнено змінами, спрямованими на захист прав споживача в кредитних відносинах при врегулюванні простроченої заборгованості. Йдеться про врегулювання правового статусу колекторських компаній, що до того не було регламентовано законодавством України [6; 7]. Така потреба виникла через численні скарги й безчинства з боку колекторських компаній, які діяли переважно в спосіб порушення вимог

законодавства й приниження честі та гідності позичальників, намагаючись повернути від них отримані кредитні кошти.

Вважаємо доцільним, що правовий статус і порядок функціонування колекторських компаній врегульовано Законом «Про споживче кредитування», адже діяльність останніх спрямовується на роботу зі споживачами-боржниками. А тому, в інтересах захисту прав останніх, слід чітко визначити права і обов'язки колекторських компаній.

За загальним правилом кредитодавець може залучати колекторську компанію з числа тих, які включені до реєстру колекторських компаній Національним банком України, для врегулювання нею простроченої заборгованості споживача. Для цього фінансова установа, передусім, повинна укласти договір про це з колекторською компанією. Інформація про вимоги стосовно взаємодії зі споживачами повинна розміщуватися на офіційних веб-сайтах кредитодавця і колекторської компанії, а також у місцях надання фінансових послуг.

Перш за все, варто відзначити, що взаємодія кредитодавця, колекторської компанії зі споживачем, його близькими особами, представником, спадкоємцем, поручителем, іншими третіми особами, які надали згоду на таку взаємодію, можлива лише в спосіб:

- по-перше, безпосередньої взаємодії – через особисті зустрічі, телефонні чи відеорозмови, де місце і час зустрічей обумовлюється попередньо;
- по-друге, надсилання повідомлень (текстових, голосових чи інших) через засоби телекомунікації;
- по-третє, надсилання поштових відправлень за місцем проживання, перебування чи роботи фізичної особи [9].

Серед іншого при першій взаємодії кредитор чи колекторська компанія повідомляють споживачеві чи іншим особам розмір простроченої заборгованості, інших платежів, що належить сплатити за договором про споживчий кредит. Протягом 5 робочих днів після першої взаємодії на

вимогу споживача чи інших осіб колекторська компанія повинна надати їм документи, що підтверджують зазначені вище аспекти, а кредитор – протягом 7 робочих днів після першої взаємодії. Слід зазначити, що кожна безпосередня взаємодія зі споживачем чи іншими особами повинна фіксуватися кредитором, колекторською компанією за допомогою відео-чи звукозаписувального технічного засобу. Законодавством визначений перелік етичних вимог при взаємодії кредитора, колекторської компанії зі споживачем, іншими особами стосовно врегулювання простроченої заборгованості. Обов'язок з оплати витрат на врегулювання простроченої заборгованості не може бути покладений на споживача чи інших осіб, останні здійснюються за рахунок кредитора чи колекторської компанії.

Отже, з'ясовані нами окремі аспекти реалізації прав та обов'язків сторін, що виникають з договорів про споживчий кредит (інформування про умови кредитування, оцінка кредитором кредитоспроможності позичальника-споживача, надання супровідних послуг за договором, право споживача на відмову від договору, дострокове повернення споживчого кредиту, врегулювання простроченої заборгованості за договором), дають змогу зробити висновок, що чинне законодавство про споживче кредитування в своїй основі має принцип справедливості й збалансованості інтересів споживача та фінансової установи як сторін договору. Зважаючи на «слабкість» споживача як сторони договору про споживчий кредит, законодавець передбачив низку стримуючих для кредитора факторів, які не дозволяють йому зловживати інтересами позичальника. Водночас стримуючі фактори визначені й для споживача, аби уникнути зловживань з його боку. Особливо вагомим новелом законодавства про споживче кредитування стало врегулювання статусу колекторських компаній, діяльність яких зосереджена на врегулюванні простроченої заборгованості, зокрема, йдеться про визначені для них вимоги до діяльності й етичні правила, що повинні дотримуватись.

2.2. Судова практика у спорах щодо договорів про споживчий кредит

Зважаючи на той факт, що переважна більшість спорів, які впливають з кредитних правовідносин, стосується споживчого кредитування, відповідна судова практика на сьогодні є досить значною. Вона представлена на всіх рівнях судової системи України – як конституційної [1], так і загальної юрисдикції. Зупинимось в рамках цього підрозділу на окремих значимих аспектах такої судової практики.

Тлумачення деяких аспектів відносин зі споживчого кредитування Конституційним Судом України. Йдеться про Рішення органу конституційної юрисдикції від 10.11.2011 року № 15-рп/2011, винесеного в справі за конституційним зверненням А. М. Степаненка. Суд виходить із того, що, зазвичай, споживачу бракує знань, що необхідні для правильного вибору товарів і послуг на ринку, а також оцінки договорів. Звідси має місце ризик для нього придбати непотрібні йому кредитні послуги – в спосіб введення в оману чи помилково. Завдяки цьому держава бере під особливий захист менш захищену сторону кредитних відносин – споживача – передусім завдяки правовому регулюванню відповідних відносин. Суд у своєму Рішенні прийшов до висновку, що положення Закону «Про захист прав споживачів» спрямовуються на водночас захист прав споживачів кредитних послуг й інших суспільних цінностей, що піддані захисту з боку публічної влади. Дія таких норм «поширюється на правовідносини між кредитором і позичальником (споживачем) за договором про надання споживчого кредиту, що виникають як під час укладення, так і виконання такого договору» [12].

Практика Верховного Суду щодо вирішення спорів у сфері споживчого кредитування на сьогодні є не просто значною за обсягом, але й вагомою за своїми результатами. Попри відсутність в Україні законодавчо закріпленого правила про застосування судових прецедентів, більш ніж трьохрічна

публікація аналізів і дайджестів судової практики касаційних судів на офіційного веб-сайті Верховного Суду свідчить про те, що її де-факто застосовують суди в напрямку вирішення тих чи інших спорів. Важливість практики оновленої системи касаційних судів полягає, передусім, у тому, що висновки останніх це, по суті, тлумачення різних актів законодавства, колізійних чи спірних моментів, присутніх у правових положеннях. Як наслідок, вони здатні формувати вірну практику правозастосування.

Щодо форми кредитного договору. Великою Палатою Верховного Суду 03.07.2019 року була розглянута справа за позовом ПАТ «ПриватБанк» до фізичної особи-позичальника про стягнення заборгованості. Згідно з умовами справи між банком і фізичною особою в лютому 2011 року було укладено договір про надання банківських послуг у спосіб підписання анкети-заяви про приєднання до Умов і Правил надання банківських послуг. Згідно з цим договором позичальник отримав кредитні кошти на суму 20 тис. грн. у вигляді кредитного ліміту на платіжну картку. Однак зобов'язання за договором належно не виконувались з боку позичальника, тому виникла заборгованість станом на 02.02.2017 року на суму 47,3 тис. грн. Суди I та апеляційної інстанцій стягнули з позичальника суму заборгованості за тілом кредиту, несплачені відсотки й пеню. Однак у частині стягнення відсотків і пені Верховний Суд не погодився з висновками попередніх судових інстанцій. Він звернув увагу на те, що в підписаній позичальником заяві-приєднанні не була зазначена відсоткова ставка за кредитом, ані питання стягнення неустойки в разі порушення зобов'язання за договором. Окрім цього, матеріали справи не містять підтверджень тому, що позичальник належно ознайомився й погодився на існуючі умови й правила надання банківських послуг. Більше того, протягом лютого 2011 року – лютого 2017 року такі правила й умови неодноразово змінювались банком, тому він міг додати до позовної заяви будь-яку їх редакцію. Таким чином, прийшов до висновку касаційний суд, підписана позичальником анкета-заява про приєднання до Умов і Правил надання банківських послуг не може бути

підставою для стягнення відсотків і пені за договором про надання кредитних коштів [15].

Щодо підвищення відсоткової ставки за кредитним договором. Так, 25.11.2019 року Верховним Судом була розглянута справа за позовом ПАТ «Ідея Банк» до фізичної особи-позичальника про стягнення заборгованості за кредитним договором. Грошові кошти позичальник отримав на придбання автомобіля, однак через неналежне виконання зобов'язань утворилась заборгованість. Боржник не заперечував проти існуючої заборгованості, але не погоджувався з її розміром. Апеляційний суд обґрунтовував своє рішення тим, що позивач надав неправильний розрахунок заборгованості з огляду на підвищення відсоткової ставки за договором з 21,99 % до 25,94 %. Позивач не довів факту вручення боржнику повідомлення про зміну (підвищення) відсоткової ставки за кредитом. Верховний Суд погодився з висновками апеляційного суду про обчислення заборгованості боржника виходячи з первісної ставки в 21,99 %, а останню – 25,94 % – не слід брати до уваги через те, що боржник про її зміну не був належно повідомлений. При цьому, як виявляється, докази відправлення банком повідомлень про зміну відсоткової ставки мають місце, проте недоведеним залишився факт отримання останніх боржником. Отже, банк у цілому зобов'язаний не лише повідомити боржника про зміну відсоткової ставки за кредитним договором, але й довести факт вручення відповідного повідомлення боржнику під розписку. Більше того, в договорі про споживчий кредит сторони дійшли згоди, що отримання повідомлення від банку має бути підтверджено бланком-повідомленням про вручення поштового відправлення з відміткою про вручення [22].

Щодо дострокового повернення коштів за договором про споживчий кредит. У своїй Постанові від 26.05.2020 року Велика Палата Верховного Суду прийшла до висновку, що в ситуації, коли кредитодавець звертається до суду з позовом щодо дострокового повернення коштів за договором про споживчий кредит, однак при цьому він не виконав вимоги Закону «Про

захист прав споживачів» щодо надіслання позичальнику-споживачу повідомлення про дострокове повернення грошових коштів, позичальник не зобов'язаний достроково повернути кредит за договором, а суд не повинен задовольняти відповідний його позов. Претензія кредитодавця (ПАТ «Укрсиббанк») ґрунтувалась на тому, що позичальник за двома кредитними договорами прострочив заборгованість. На цій підставі банк звернувся до суду про стягнення з позичальника останньої. Суди першої та апеляційної інстанцій, що частково задовольнили позов, мотивували свою позицію тим, що за укладеними кредитними договорами не настав термін виконання зобов'язань в повному обсязі через те, що кредитодавцем не було дотримано визначеного договорами порядку повернення грошових коштів достроково – зокрема, банком позичальнику не була надіслана вимога про дострокове повернення кредиту. Попри те, що банк надсилав позичальнику та поручителеві листи, суд не зміг установити, чи справді це були ті листи, які були долучені до позовної заяви. Тому суди першої та апеляційної інстанцій стягнули на користь позивача тільки прострочену заборгованість за тілом кредиту, проценти й пеню. Однак касаційна скарга кредитодавця була мотивована тим, що досудове врегулювання спору не є його обов'язком, але правом. Разом із тим, касаційний суд прийшов до висновку, що звернення позивача до суду не замінює порядку досудового врегулювання спору. Таким чином, банк повинен був звернутися до позичальника з вимогою про дострокове повернення грошових коштів у зв'язку з неналежним виконанням останнім умов договору про споживчий кредит [16].

Щодо підстав звільнення боржника від виконання грошових зобов'язань. Так, Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду 13.03.2019 року розглянув справу за позовом ПАТ «Банк Форум» в особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб до кількох фізичних осіб про стягнення заборгованості за кредитним договором. Суди першої та апеляційної інстанцій відмовили позивачу в задоволенні позову, мотивуючи це тим, що в непогашенні кредитної

заборгованості винен кредитор, а не боржник, адже перший, порушуючи умови договору, не надіслав боржнику в установленому порядку повідомлення про нові реквізити, завдяки чому боржник був позбавлений можливості вчасно сплачувати внески для погашення кредиту. В свою чергу, Верховний Суд скасував рішення судів попередніх інстанцій, обґрунтовуючи тим, що той факт, що банк не повідомив боржника про зміну реквізитів банку для погашення кредиту не може бути підставою для відмови в задоволенні позову, однак може впливати на визначення розміру боргу. Отже, суди не розібрались з дійсним обсягом відповідальності позичальників перед банком, дійшли помилкового висновку, не дослідили наданого банком розрахунку заборгованості [19].

Щодо уступки права вимоги новому кредитору. Справа про стягнення заборгованості за кредитним договором була розглянута Касаційним цивільним судом 06.02.2018 року, за позовом ПАТ «Дельта Банк» до фізичної особи-позичальника. Так, за умовами договору купівлі-продажу прав вимоги ПАТ «Сведбанк» відступило ПАТ «Дельта Банк» всі права вимоги за кредитними договорами. Через неналежне виконання позичальником своїх грошових зобов'язань банк просив стягнути з нього заборгованість за договором. Суд дійшов висновку, посиляючись на відповідні положення ЦК України, що факт неповідомлення боржника про заміну кредитора не може тягнути за собою відмову в позові новому кредитору, але може впливати на визначення розміру боргу перед новим кредитором. Іншими словами, якщо боржник не був повідомлений про уступку права вимоги за кредитним договором новому кредитору, це не є підставою для звільнення його від виконання зобов'язань за договором [16]. Тобто фізична особа-позичальник стала боржником щодо нового кредитора – ПАТ «Дельта Банк», перед яким і мала виконувати зобов'язання за кредитним договором.

Подібна справа в руслі існування правовідносин через уступку права вимоги новому кредитору була розглянута Верховним Судом 06.02.2019

року. Йшлося про стягнення заборгованості за кредитним договором за позовом ТОВ «ФК «Омега»» до фізичних осіб-позичальників. Останні спершу уклали договори кредиту з ВАТ «Кредобанк», однак згодом право вимоги до відповідачів перейшло до ТОВ «ФК «Омега»». Суд дійшов висновку, що за умови, що боржник не сплачував заборгованість згідно з умовами кредитного договору ані новому, ані старому кредитору, правильним буде визнаватись стягнення її на користь нового кредитора, оскільки факт неповідомлення позичальника про зміну кредитодавця не може бути підставою для звільнення від обов'язку повернення кредиту й погашення усієї заборгованості [18].

Щодо припинення кредитного зобов'язання. Так, 10.10.2019 року Верховний Суд розглянув справу за позовом фізичної особи-позичальника до ПАТ «Дельта Банк» із залученням кількох третіх осіб стосовно перерахунку сплачених грошових коштів відповідно до умов кредитного договору. За договором споживчого кредиту позичальник зобов'язувався щомісячно не пізніше 20 числа кожного місяця перераховувати грошові кошти за графіком платежів. У березні 2015 року особа здійснила платіж на суму 267 грн. через відділення «Укрпошта». Остання виконала свої зобов'язання й перерахувала ці кошти на рахунок банку. Проте, кредитодавець не зарахував на свої рахунки кошти позивача, завдяки чому позичальнику були нараховані додаткові кошти. Суди першої та апеляційної інстанцій позовні вимоги особи задовольнили. Однак Верховний Суд з доводами попередніх судових інстанцій не погодився. Виходячи з того, що позичальник належно сплачувала щомісячні платежі з квітня по жовтень 2015 року згідно з умовами кредитного договору, а ПАТ «Дельта Банк» не зарахував ці платежі на тіло кредиту, порушене право особи підлягає захисту, вважає касаційний суд, через визнання припиненим зобов'язання за договором споживчого кредиту в частині сплати тіла кредиту. Водночас суд погодився з позицією попередніх інстанцій у тому, що нарахування позичальнику неустойки суперечить принципу добросовісності в договірних зобов'язаннях [15]. Отже,

Верховний Суд застосовував до окресленого спору положення п. 7 ч. 2 ст. 16 ЦК України про припинення правовідношення як спосіб захисту цивільних прав судом.

Щодо розрахунку розміру заборгованості за кредитним договором.
28.03.2018 року Великою Палатою Верховного Суду була розглянута справа за позовом ПАТ «ПриватБанк» до фізичної особи-позичальника про стягнення заборгованості за кредитним договором. За досить типовою ситуацією відповідач (боржник) за договором зобов'язання не виконав, а тому в нього виникла заборгованість а кредитом, відсотками, пенею і навіть штраф. Касаційний суд в своїх доводах виходить, передусім, з умов укладеного договору. Так, боржник отримав грошові кошти з кінцевим терміном повернення 03.06.2008 року. З 04.06.2008 року він мав обов'язок (незалежно від пред'явлення до нього такої вимоги) повернути всю заборгованість за договором. Велика Палата Верховного Суду визначила, що право кредитодавця нараховувати відсотки за кредитом припиняється після спливу визначеного договором строку кредитування або в разі пред'явлення до позичальника вимоги про дострокове повернення частини позики, яка залишилась, і сплати відсотків, що йому належать (ч. 2 ст. 1050 ЦК України). Враховуючи таке положення, касаційний суд відхилив доводи позивача (банку) про його право нараховувати відсотки за договором до повного погашення заборгованості. Щодо неустойки, то вимога про її стягнення може бути додатковою як стосовно вимоги про стягнення заборгованості за кредитом, так і стосовно стягнення відсотків за кредитом [31].

В іншій справі, розглянутій 04.07.2018 року Великою Палатою Верховного Суду за позовом ТОВ «Кредитні ініціативи» до фізичної особи-позичальника й зустрічного позову останньої до ТОВ «Кредитні ініціативи» і ПАТ «Омега Банк», судами було встановлено, що заборгованість за кредитним договором вже була погашення завдяки зверненню стягнення на предмет іпотеки, однак коштів, вилучених із продажу такого майна, виявилось недостатньо для повного задоволення вимог кредитора. Тому

останній (ТОВ «Кредитні ініціативи») звернувся до суду стосовно солідарного стягнення з боржника і поручителя неповернутої суми заборгованості. Касаційний суд вважає, що наявність судового рішення щодо дострокового задоволення вимог кредитора на всю суму заборгованості, що виконав боржник не в повному обсязі, не може бути підставою для нарахування пені й відсотків за кредитним договором, який у цій частині змінений кредитором, що й зафіксовано в рішенні суду [13].

Щодо розірвання кредитного договору. Великою Палатою Верховного Суду була розглянута справа за позовом ПАТ «Банк «Фінанси і кредит»» до фізичної особи-позичальника щодо звернення стягнення на предмет іпотеки. За умовами договору кредиту позичальник отримав від кредитодавця грошову суму розміром 40 тис. долл. США до березня 2022 року, задля чого в якості забезпечення виконання уклали також договори іпотеки та поруки. Зобов'язання за договором належно не виконувались, а тому сформувався заборгованість. Рішення суду I інстанції про стягнення заборгованості не виконувалось, а тому станом на 26.05.2015 року заборгованість за кредитом склала понад 4,5 млн. грн. Тому позивач звернувся до суду про звернення стягнення на предмет іпотеки. Серед іншого касаційний суд зазначив, що за умови розірвання в судовому порядку договір припиняється з моменту набрання законної сили відповідного рішення суду. Розірвання договору, отже, припиняє його дію на майбутнє, однак не впливає на факти його укладення й дії включно до моменту розірвання. З моменту розірвання договору в позичальника залишається актуальним обов'язок повернути позивачеві заборгованість, що нарахована за договором на момент розірвання. В свою чергу, кредитор не може нараховувати відсотки і неустойку протягом періоду після розірвання договору [11].

Щодо погашення заборгованості за кредитним договором. Так, 01.07.2020 року Верховний Суд розглянув справу за позовом фізичних осіб-позичальників до ПАТ «Ощадбанк» щодо стягнення збитків і відшкодування моральної шкоди. Згідно з умовами справи позичальник 29.11.2021 року

здійснив платіж у розмірі 36,7 тис. грн., однак банк зарахував лише 15 тис. грн. у рахунок погашення заборгованості. На підставі рішення суду I інстанції банк у березні 2014 року зарахував у рахунок погашення заборгованості решту суми – 21,7 тис. грн. На підставі цього суди першої та апеляційної інстанції відмовили позивачу в задоволенні вимоги про стягнення збитків і відшкодування моральної шкоди, адже спірну суму банк зарахував на рахунок позичальника, хоча й після набрання законної сили рішення суду від 06.02.2014 року. Касаційний суд, у свою чергу, з доводами попередніх судових інстанцій не погодився, адже протягом певного періоду часу банк безпідставно користувався грошовими коштами на суму 21,7 тис. грн., що належать позичальнику, при повному погашенні кредиту. А тому, на підставі ч. 2 ст. 625 ЦК України банк повинен сплатити суму за прострочення виконання зобов'язання на користь позичальника. Суд зіслався також на положення ст. 1073 ЦК України, згідно з якою у випадку, якщо банк несвоєчасно зарахував грошові кошти клієнта, негайно після виявлення порушення він повинен зарахувати необхідну суму на рахунок клієнта, а також сплатити відсотки й відшкодувати завдані збитки [19].

Незважаючи на те, що Закон «Про споживче кредитування» знаходиться в дії лише кілька років, практика застосування його положень, з точки зору діяльності судів, вже досить значна. Так, аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень в спорах, які виникають зі споживчого кредитування, дає змогу зрозуміти, що *практика судів першої інстанції* зосереджена на вирішенні справ, які пов'язані зі стягненням заборгованості за кредитним договором, визнанням недійсними кредитного договору чи окремих його положень, а також (рідше) – визнанням кредитного договору нікчемним.

Стягнення заборгованості за договором про споживчий кредит. У цій категорії спорів позивачем постає банк (кредитодавець), відповідачем – фізична особа-позичальник. Позивач посилається на те, що відповідач не виконав чи не виконує взяті на себе грошові зобов'язання за договором, а

тому, отже, сформувалась заборгованість, з приводу якої кредитор звертається до суду про її погашення боржником. Значимим фактором, який враховує суд при вирішенні спору, є паспорт споживчого кредиту. Останній, згідно з положеннями Закону «Про споживче кредитування», є лише інформацією за встановленою формою, яка надається споживачу перед укладенням договору. В справі 20.05.2021 року Переяслав-Хмельницький міськрайонний суд Київської області за позовом ПАТ «ПриватБанк» до фізичної особи-позичальника наголосив на тому, що паспорт споживчого кредиту не є договором споживчого кредиту, і включення його до Умов і правил надання банківських послуг суперечить вимогам Закону «Про споживче кредитування». Не є укладеним договором також і анкета-заява про приєднання до банківських послуг, підписана відповідачем. Тому, отже, приходиться до висновку суду, відсутні правові підстави, які б підтверджували наявність між сторонами укладеного договору про споживчий кредит, а тому й угоди щодо всіх істотних умов не досягнуто [27].

Суд, окрім наявності укладеного договору про споживчий кредит, також звертає увагу на те, чи була дотримана вимога про ознайомлення з правилами споживчого кредитування, що мали бути надані кредитором майбутньому позичальнику. Повинен бути підпис позичальника. Так, у своєму рішенні від 06.05.2021 року Знам'янський міськрайонний суд Кіровоградської області не прийняв до уваги доводи відповідача щодо відсутності його підпису в правилах споживчого кредитування, адже згідно з положеннями кредитного договору при його підписанні позичальник погоджується з правилами споживчого кредитування ПАТ «УкрСиббанк» [24].

В своєму рішенні від 10.03.2021 року Черкаський районний суд при розгляді спору між ПАТ «Ощадбанк» та фізичною особою-позичальником про стягнення заборгованості звернув увагу на строк сплати кредиту на дату звернення позивача до суду, а також на докази скерування вимоги банку до споживача про повернення кредиту. В зв'язку з тим, що, враховуючи

положення Закону «Про споживче кредитування», відповідний строк сплати грошової суми на день звернення позивача до суду не настав і відсутніми були докази позивача, які б підтверджували направлення ним вимоги до відповідача про повернення кредиту, суд відмовив банку в задоволенні його позовних вимог [30].

Визнання кредитного договору нікчемним. Так, у справі, розглянутій Хмельницьким міськрайонним судом 02.03.2021 року, за позовом фізичної особи-позичальника до ПАТ «Альфа-Банк», позивач просив суд визнати нікчемними (такими, що порушують вимоги законодавства) умови договору про споживчий кредит, якими передбачається плата за розрахунково-касове обслуговування. Свою позицію обґрунтовує тим, що в паспорті споживчого кредиту зазначено положення, за яким платежі за супутні й додаткові послуги кредитодавця відображаються в Тарифах на видачу й обслуговування картки. В свою чергу, зазначені Тарифи позивач не підписував. Окрім цього, паспорт кредиту не містить інформації про вартість послуг з розрахунково-касового обслуговування. Вказана картка, крім того, була закрита в день видачі грошових коштів, а тому не могла обслуговуватися банком весь період користування кредитом. Нарахування банком комісії за розрахунково-касове обслуговування суперечить вимогам закону, адже ця послуга має надаватись безкоштовно. Суд сприйняв доводи позивача частково слушними й стягнув з банку на користь позичальника безпідставно отримані ним кошти в якості комісії за розрахунково-касове обслуговування. Адже останнє не було передбачено умови кредитного договору. Водночас суд також відхилив вимоги позивача про визнання окремих положень договору нікчемними, адже нікчемним є правочин, недійсність якого встановлена законом, і для цього не потрібно рішення суду. Це не є належний спосіб захисту прав й інтересів позивача [29]. Отже, як бачимо, позовні вимоги позичальника не були належно сформульованими, тобто йшлося не про нікчемність окремих положень договору про споживчий кредит, а про їх недійсність, для чого й потрібне рішення суду.

Визнання кредитного договору недійсним. На відміну від спорів про стягнення заборгованості за договором, у цій категорії спорів позивачем постає споживач (фізична особа-позичальник), а відповідачем – фінансова установа. Серед мотивацій позовних вимог позичальників, які обґрунтовують необхідність визнання недійсними договорів про споживчий кредит повністю чи частково, мають місце: (не) охопленість договором супутніх (у т. ч. розрахунково-касового обслуговування) і додаткових послуг; неповнота (недостатність) інформації, необхідної споживачу для укладення договору; труднощі в ознайомленні з умовами договору (дрібний шрифт тощо); несправедливість окремих положень договору; відсутність належно обґрунтованої й зафіксованої згоди позичальника на укладення договору та ін.

Так, до прикладу, в справі, розглянутій Херсонським міським судом 04.08.2020 року за позовом споживача до ПАТ «Альфа-Банк», позивач в якості своїх доводів посилався на те, що текст договору про споживчий кредит не передбачав надання послуги з розрахунково-касового обслуговування. Більше того, розмір комісії за надання таких послуг банком перевищує розмір відсотків за кредитів. Він переконаний, що в річну процентну ставку вже повинні входити всі супутні послуги, зокрема й із розрахунково-касового обслуговування [28].

В іншій справі, розглянутій Лубенським міськрайонним судом Полтавської області 09.10.2020 року, позивач мотивував свої вимоги тим, що не мав можливості ознайомитись з договором і додатками до нього через те, що вони були надруковані дрібним шрифтом, що неможливо без додаткових засобів прочитати. Окрім цього, він не був залучений до підготовки тексту договору й не міг вносити свої зауваження. Кредитодавець не надав повної й достовірної інформації про сукупну вартість кредитної послуги, завдяки чому позичальник був уведений в оману [26]. Додатково до зазначеного, позивач у розглянутій 15.09.2020 року Голосіївським районним судом м. Києва справі відзначав також про те, що банк примусив його при укладенні

договору про споживчий кредит додатково укласти договір страхування життя [23].

Цікаво, що, незважаючи на доводи позичальників (позивачів), суди дуже часто відмовляють їм у задоволенні позовних вимог. Адже переважно йде мова про суперечність між словами й доводами позивачів і матеріалами справи, тобто наявними фактичними документами, які спростовують зазначені слова й доводи. Часто останні не є обґрунтованими, тоді як суди наголошують на важливості доводити свою позицію в ситуацію, коли йдеться про визнання договору про споживчий кредит у цілому чи в частині недійсним. Суди чітко приймають до уваги положення чинного законодавства України щодо порядку надання споживчих кредитів фінансовими установами, перевіряють підтверджуючі чи спростовуючі докази на предмет того, який статус супутніх й інших додаткових послуг, чи знали про них споживачі, чи відомі їй були умови кредитування, чи наявні їх підписи під документами, чи достатньо їй була надана інформація про вартість кредиту, відсоткову ставку, наявні ризики тощо.

Без сумніву, мають місце й винятки, коли суди задовольняють позовні вимоги позичальників щодо кредиторів. Так, у справі, розглянутій Корольовським районним судом м. Житомира 09.12.2020 року, суд задовольнив позовні вимоги фізичної особи до ПАТ «Перший український міжнародний банк» про визнання договору про споживчий кредит недійсним. Суд, зокрема, дійшов висновку, що матеріали справи не містять підтвердження того, що споживач, підписуючи заяву про приєднання до договору комплексного банківського обслуговування, взяв на себе зобов'язання виконувати умови кредитного договору, а також що він розумів, ознайомився і погодився на умови надання грошових коштів. Відсутні докази, які б підтверджували, що паспорт споживчого кредиту є складовою договору комплексного банківського обслуговування [25].

Таким чином, аналіз судової практики в спорах, що виникають з договорів про споживчий кредит, демонструє, що на всіх рівнях судової

системи (касаційній, апеляційній, місцевій) суд досить ретельно перевіряє доводи сторін (споживачів і фінансових установ) щодо дотримання ними вимог, передбачених законодавством про споживче кредитування. Особливо це стосується справ про стягнення заборгованості та про визнання укладених договорів про споживчий кредит недійсними. Значна частина порушень має місце при процесі укладення таких договорів – тут суд перевіряє, чи були дотримані права споживача на повну й достовірну інформацію про умови кредитування, чи на всі аспекти процесу він надав свою згоду, чи не приховані з боку кредитодавця якісь додаткові комісії чи послуги, не передбачені договором і законодавством. Значимою постає публікація висновків Верховного Суду в спорах, що виникають зі споживчо-кредитних правовідносин. Останні слугують потужною опорою для судів нижчих інстанцій у напрямку вирішення спорів. Більше того, їх варто піддавати глибокому дослідженню й поступово інтегрувати в чинне законодавство України.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Таким чином, здійснивши аналіз договірних відносин у сфері споживчого кредитування, автор прийшов до наступних висновків:

1) явище споживчого кредиту реалізується завдяки відносинам зі споживчого кредитування, а останні, з юридичної точки зору, в договорі про споживчий кредит. Такий договір опосередковує собою досить стійкі й регламентовані угодою відносини між кредитором (фінансовою установою) та позичальником-споживачем (фізична особа) щодо надання споживчого кредиту визначеного розміру з нарахуванням процентів за використання відповідних грошових коштів. За своєю правовою природою договір про споживчий кредит постає різновидом кредитного договору, передбаченого цивільним законодавством, а також частково договорів про надання фінансових послуг, однак це питання досі залишається нечітко врегульованим на законодавчому рівні. Споживчий кредит відзначається тим, що надається на цілі, які не пов'язані зі здійсненням підприємницької чи професійної діяльності – придбання товарів, оплату робіт і послуг тощо, завдяки чому можуть задовольнятися різного роду потреби населення. Законодавство на сьогодні не містить чіткої вказівки на істотні умови договору про споживчий кредит, тому завдяки доктринальним підходам ми визначили наступні відповідні умови: предмет; строк кредитування; розмір процентів; порядок сплати кредиту та процентів; цільове використання кредитних коштів. В подальшому, ми переконані, істотні умови мають бути чітко сформульовані в Законі України «Про споживче кредитування», адже саме завдяки ним правова природа договору про споживчий кредит може бути збережена;

2) проведене нами співвідношення договору про споживчий кредит з кількома іншими договорами на ринку фінансових послуг (кредитного, банківського кредиту, іпотечного кредитування, банківського рахунку з

умовою про його кредитування (овердрафт), факторингу) дозволило усвідомити значимість й перспективність споживчого кредитування в Україні. В цілому договір про споживчий кредит відзначається й відрізняється від зазначених вище конкретизованістю цільового призначення кредитних коштів, статусом позичальника-споживача, строками кредитування, порядком визначення процентної ставки та погашення кредиту, нормативно-правовим забезпеченням, наявністю стійких та визначених відносин між його сторонами, а також реалізацією суспільно корисної мети – задоволення особистих, домашніх та інших повсякденних потреб населення;

3) аналіз правового забезпечення відносин, які виникають стосовно укладення та реалізації договору про споживчий кредит, дав змогу виділити наступні проблеми цієї сфери: договір про споживчий кредит залишається досить «розпорошеним» у законодавстві України; відсутньою є чітка вказівка законодавця про те, до якої групи договорів він належить; «конфліктною» залишається ситуація в законодавстві щодо того, чиї інтереси передусім підлягають захисту – кредитодавця чи позичальника-споживача, та як їх урівноважити; не визначеними є перелік потреб, які можуть бути задоволені через отримання кредиту споживачем; нечітко зафіксованим у законодавстві залишається питання про віднесення іпотечного кредитування до споживчого; відсутніми є стандарти кредитування, які б охоплювали собою різні етапи кредитного процесу; відсутні чіткі заходи відповідальності кредитодавців та кредитних посередників за порушення прав споживачів у сфері споживчого кредитування; відсутній механізм реалізації правової та фінансової обізнаності населення на ринку споживчого кредитування;

4) з'ясовані нами окремі аспекти реалізації прав та обов'язків сторін, що виникають з договорів про споживчий кредит (інформування про умови кредитування, оцінка кредитодавцем кредитоспроможності позичальника-споживача, надання супровідних послуг за договором, право споживача на відмову від договору, дострокове повернення споживчого кредиту,

врегулювання простроченої заборгованості за договором), дають змогу зробити висновок, що чинне законодавство про споживче кредитування в своїй основі має принцип справедливості й збалансованості інтересів споживача та фінансової установи як сторін договору. Зважаючи на «слабкість» споживача як сторони договору про споживчий кредит, законодавець передбачив низку стримуючих для кредитодавця факторів, які не дозволяють йому зловживати інтересами позичальника. Водночас стримуючі фактори визначені й для споживача, аби уникнути зловживань з його боку. Особливо вагомою новелою законодавства стало врегулювання статусу колекторських компаній, діяльність яких зосереджена на врегулюванні простроченої заборгованості, зокрема, йдеться про визначені для них вимоги до діяльності й етичні правила, що повинні дотримуватись;

5) аналіз судової практики в спорах, що виникають з договорів про споживчий кредит, демонструє, що на всіх рівнях судової системи (касаційній, апеляційній, місцевій) суд досить ретельно перевіряє доводи сторін (споживачів і фінансових установ) щодо дотримання ними вимог, передбачених законодавством про споживче кредитування. Особливо це стосується справ про стягнення заборгованості та про визнання укладених договорів про споживчий кредит недійсними. Значна частина порушень має місце при процесі укладення таких договорів – тут суд перевіряє, чи були дотримані права споживача на повну й достовірну інформацію про умови кредитування, чи на всі аспекти процесу він надав свою згоду, чи не приховані з боку кредитодавця якісь додаткові комісії чи послуги, не передбачені договором і законодавством. Значимою постає публікація висновків Верховного Суду в спорах, що виникають зі споживчо-кредитних правовідносин. Останні слугують потужною опорою для судів нижчих інстанцій у напрямку вирішення спорів. Більше того, їх варто піддавати глибокому дослідженню й поступово інтегрувати в чинне законодавство України.

Пропозиції щодо вдосконалення законодавства України про споживче кредитування є наступними:

а) доповнити 12 Закону України «Про споживче кредитування» таким положенням: «Істотними умовами договору про споживчий кредит є: предмет; строк кредитування; розмір відсотків; порядок сплати кредиту та відсотків; цільове використання кредитних коштів»;

б) доповнити Закон України «Про споживче кредитування» положенням про перелік основних (базових) споживчих потреб, які можуть задовольнятися споживачами-позичальниками через отримання кредитів;

в) доповнити Закон України «Про споживче кредитування» чіткими положеннями про відповідальність кредитодавців і кредитних посередників за порушення прав споживачів-позичальників;

г) доповнити ч. 1 ст. 4 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» п. 15 такого змісту: «споживче кредитування».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 05.07.2021).
2. Директива Європейського Парламенту і Ради 2008/48/ЄС про договори споживчого кредитування від 23.04.2008 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b19#Text (дата звернення: 03.12.2021).
3. Директива Європейського Парламенту і Ради 2014/17/ЄС про кредитні договори для споживачів, що стосуються житлової нерухомості від 04.02.2014 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_004-14#Text (дата звернення: 03.12.2021).
4. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 05.07.2021).
5. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07 грудня 2000 року № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення: 05.07.2021).
6. Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту споживачів при врегулюванні простроченої заборгованості : Закон України від 19 березня 2021 року № 1349-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1349-20#n102> (дата звернення: 08.08.2021).
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо споживчих кредитів, наданих в іноземній валюті : Закон України від 13 квітня 2021 року № 1381-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1381-20#Text> (дата звернення: 05.07.2021).
8. Про захист прав споживачів : Закон України від 12 травня 1991 року № 1023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12/ed20201016#Text> (дата звернення: 05.07.2021).

9. Про споживче кредитування : Закон України від 15 листопада 2016 року № 1734-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19#Text> (дата звернення: 05.07.2021).

10. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12 липня 2001 року № 2664-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14/ed20210701#Text> (дата звернення: 05.07.2021).

11. Про розміщення Пам'ятки позичальника банку за споживчим кредитом: Лист НБУ від 10 листопада 2008 року № 40-511/4640-15577. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v5577500-08#Text> (дата звернення: 05.07.2021).

12. Рішення КСУ в справі за конституційним зверненням громадянина Степаненка Андрія Миколайовича щодо офіційного тлумачення положень пунктів 22, 23 статті 1, статті 11, частини восьмої статті 18, частини третьої статті 22 Закону України «Про захист прав споживачів» у взаємозв'язку з положеннями частини четвертої статті 42 Конституції України (справа про захист прав споживачів кредитних послуг) від 10 листопада 2011 року № 15-рп/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-11#Text> (дата звернення: 08.08.2021).

13. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13.06.2018 року в справі № 548/981/15-ц. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/75133502> (дата звернення: 10.08.2021).

14. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 04.07.2018 року в справі № 310/11534/13-ц. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/75287282> (дата звернення: 10.08.2021).

15. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 03.07.2019 року в справі № 342/180/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82998244> (дата звернення: 10.08.2021).

16. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26.05.2020 року в справі № 638/13683/15-ц. URL:

<http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=90458954&red=100003939b8f52b20992c6eb45bfc2ac772d4b&d=5> (дата звернення: 10.08.2021).

17. Постанова Верховного Суду в складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 10.10.2019 року в справі № 320/8618/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85110992> (дата звернення: 10.08.2021).

18. Постанова Верховного Суду в складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 06.02.2018 року в справі № 278/1679/13-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72124142> (дата звернення: 10.08.2021).

19. Постанова Верховного Суду в складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 01.07.2020 року в справі № 666/6436/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90202449> (дата звернення: 10.08.2021).

20. Постанова Верховного Суду в складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 06.02.2019 року в справі № 667/11010/14-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79846414> (дата звернення: 10.08.2021).

21. Постанова Верховного Суду в складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 13.03.2019 року в справі № 338/75/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80487461> (дата звернення: 10.08.2021).

22. Постанова Верховного Суду в складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 25.11.2019 року в справі № 727/6738/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86105218> (дата звернення: 10.08.2021).

23. Рішення Голосіївського районного суду м. Києва від 15.09.2020 року в справі № 761/1846/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91762645> (дата звернення: 10.08.2021).

24. Рішення Знам'янського міськрайонного суду Кіровоградської області від 06.05.2021 року в справі № 2/389/46/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96775855> (дата звернення: 10.08.2021).

25. Рішення Корольовського районного суду м. Житомира від 09.12.2020 року в справі № 296/1707/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93506182> (дата звернення: 10.08.2021).

26. Рішення Лубенського міськрайонного суду Полтавської області від 09.10.2020 року в справі № 539/1834/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92205740> (дата звернення: 10.08.2021).

27. Рішення Переяслав-Хмельницького міськрайонного суду Київської області від 20.05.2021 року в справі № 373/259/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97041109> (дата звернення: 10.08.2021).

28. Рішення Херсонського міського суду від 04.08.2020 року в справі № 766/8096/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90842664> (дата звернення: 10.08.2021).

29. Рішення Хмельницького міськрайонного суду від 02.03.2021 року в справі № 686/1496/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95425734> (дата звернення: 10.08.2021).

30. Рішення Черкаського районного суду від 10.03.2021 року в справі № 707/111/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95515003> (дата звернення: 10.08.2021).

31. Дайджест судової практики Верховного Суду у справах, пов'язаних із виконанням кредитних зобов'язань. Рішення, внесені до ЄДРСР за січень 2018 – лютий 2021 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Digest_credit.pdf (дата звернення: 10.08.2021).

32. Алескерова Ю. В., Дзюбенко А. Д. Особливості розвитку споживчого кредитування в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 27. С. 87-92.

33. Бабаскін А. Ю. Істотні умови кредитного договору за цивільним законодавством України. *Правова держава*. 2017. Вип. 28. С. 85-90.
34. Бабаскін А. Ю. Шляхи вдосконалення правового регулювання дострокового повернення споживчого кредиту за законодавством України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 9. С. 5-9.
35. Бондаренко Н. В. Сучасний стан кредитування комерційними банками фізичних осіб в Україні. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2017. Вип. 85. С. 242-248.
36. Вітка Ю. В. Правове регулювання споживчого кредиту: стан та перспективи. *Фінанси України*. 2013. № 10. С. 75-86.
37. Вовчак О. Д., Антонюк О. І. Споживче кредитування в Україні: сучасний стан та тенденції розвитку в умовах фінансово-економічної нестабільності. *Європейські перспективи*. 2016. № 2. С. 148-157.
38. Вудвуд В. В., Попова Е. М. Сучасний стан споживчого кредитування в Україні. *Молодий вчений*. 2018. № 10. С. 311-314.
39. Гаврилко Т. О. Споживче кредитування в Україні. *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Економіка і управління*. 2019. Т. 30, № 5. С. 110-116.
40. Ганзюк С. М., Вишнякова Ю. О. Кредитування споживчих потреб в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 18. С. 47-52.
41. Гасій О. В., Клименко В. І. Стан та перспективні вектори розвитку банківської кредитної діяльності в Україні. *Ефективна економіка*. 2020. № 1. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7617> (дата звернення: 14.10.2021).
42. Гриник Л. І. Сплата процентів як істотна умова кредитного договору. *Сучасні виклики українського права у контексті європейської інтеграції*. 2016. Квітень. Бюлетень № 1. С. 46-50.
43. Доценко І. О. Сучасні тенденції розвитку банківського споживчого кредитування в Україні. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 14. С. 792-798.

44. Доценко І. О., Доценко В. В. Сутність та значення кредитної діяльності банку у сучасних умовах економічного розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 12. С. 94-98.
45. Іршак О. С., Лещук І. Я. Сучасний стан кредитної діяльності банків та її вплив на розвиток реального сектору економіки. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 34. С. 145-149.
46. Кондратюк В. Правовий статус суб'єктів споживчих банківських правовідносин. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. С. 37-42.
47. Костюк В. А., Сович І. В. Тенденції розвитку споживчого кредитування в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 2. С. 283-287.
48. Кремень В. М., Кремень О. І., Гуляєва Л. П. Роль банківського кредитування у розвитку економіки України. *Проблеми економіки*. 2020. № 3. С. 176-183.
49. Лепех С. Умови договору споживчого кредиту. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 9. С. 29-33.
50. Луцишин З., Фролова Т. Інваріанти розвитку банківського сектору економіки України. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2016. № 4. С. 46-61.
51. Мельник І. А. Забезпечення прав позичальників споживчих кредитів в Україні. *Науковий вісник публічного і приватного права*. 2018. Вип. 6. С. 22-27.
52. Мироненко В. П., Коломієць К. В. Поняття, істотні умови та юридична природа договору факторингу. *Юридична наука*. 2018. № 1. С. 7-13.
53. Мороз С. В. Стан та тенденції споживчого кредитування в умовах кризи. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 10. С. 219-223.
54. Муляр М.С. Цивільно-правове регулювання споживчого кредитування в Україні: дис. канд. юрид. наук; спец.: 12.00.03. Київ, 2019. 243 с.

55. Овердрафт / Глосарій банківської термінології. URL: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123483&cat_id=123219 (дата звернення: 06.07.2021).

56. Олійник А. В., Воловник І. В. Проблемні кредити та їх вплив на платоспроможність банків в Україні. *Економіка та суспільство*. 2016. № 6. С. 300-307.

57. Осадчий Є. Сучасний стан та проблеми банківського споживчого кредитування в Україні. *Ринок цінних паперів України*. 2013. № 11-12. С. 97-102.

58. Охрименко І. Б. Необхідність та напрями удосконалення регулювання споживчого кредиту в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 16. С. 46-50.

59. Охрименко І. Б. Споживчий кредит в Україні: реалії та перспективи розвитку: дис. канд. екон. наук; спец.: 08.00.08. Київ, 2015. 289 с.

60. Панова О. О., Розумовський О. С. Поняття іпотечного кредиту: теоретико-правовий аналіз. *Право і суспільство*. 2017. № 1. С. 193-196.

61. Пасінович І. І., Дмитрук В. О. Кредитування реального сектору економіки регіону: стан, проблеми, перспективи. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2019. Вип. 3. С. 42-49.

62. Погребняк В. Я. Визначення поняття споживчого кредиту. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2015. № 16. С. 37-39.

63. Погребняк В. Я. Цивільно-правове регулювання відносин споживчого кредитування в Україні: дис. канд. юрид. наук; спец.: 12.00.03. Харків, 2016. 226 с.

64. Пономаренко О. Перспективи застосування зарубіжного досвіду в сфері правового регулювання споживчого кредитування в Україні. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2016. № 2. С. 46-51.

65. Прилуцький А. М., Пахалюк Л. В. Споживче кредитування в Україні та його особливості. *Ефективна економіка*. 2019. № 11. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7459> (дата звернення: 05.07.2021).
66. Рекуненко І. І. Сучасний стан іпотечного кредитування житла в Україні. *Ефективна економіка*. 2018. № 1. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6471> (дата звернення: 06.07.2021).
67. Тарасевич Н. Б., Брит А. В. Особливості роздрібного банківського кредитування у сучасних умовах. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 19. С. 1158-1168.
68. Туган-Барановський М. І. Основи політичної економії. Автор пер. і вступ. Ст. С.М. Злупко. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. 628 с.
69. Ханик-Посполітак Р. Ю., Посполітак В. В. Умови договору про споживчий кредит: відповідність європейським стандартам. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2017. Т. 193. С. 50-55.
70. Харабара В. М., Грешко Р. І. Кредитування споживчих потреб населення та розвиток інфраструктури ринку фінансових послуг. *Економіка та держава*. 2019. № 4. С. 52-57.
71. Чайбок А., Дадашова П., Шикін П. Споживче кредитування в Україні: оцінка рівноважного рівня. *Вісник НБУ*. 2020. № 249. С. 4-13.
72. Чайковський Я. І. Аналіз сучасного стану і перспективи розвитку банківського споживчого кредитування в Україні. *Економічний аналіз*. 2017. Т. 27, № 1. С. 156-163.
73. Чепис О. І., Юска А. І. Сутність факторингу та його переваги над іншими фінансовими інструментами. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Право*. 2017. Вип. 44. С. 108-112.
74. Юдіна С. В., Гуржий Т. Г. Аналіз тенденцій кредитних послуг комерційних банків домогосподарствам в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 21. С. 34-38.